

Hrvatske zemlje za vrijeme vladavine Andrije II. i Bele IV.

Ljubas, Matej

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:613842>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Diplomski studij Povijesti i Pedagogije

Matej Ljubas

Hrvatske zemlje za vrijeme vladavine Andrije II. i Bele IV.

Diplomski rad

Mentor: prof.dr.sc. Ivan Balta

Osijek, 2016. godina

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za povijest

Diplomski studij Povijesti i Pedagogije

Matej Ljubas

Hrvatske zemlje za vrijeme vladavine Andrije II. i Bele IV.

Diplomski rad

Humanističke znanosti, povijest, hrvatska i svjetska srednjovjekovna povijest

Mentor: prof.dr.sc. Ivan Balta

Osijek, 2016. godina

Sažetak

Hrvatske zemlje nakon sklapanja Pacte convente 1102. godine dolaze pod upravu mađarskog kralja. U prvim desetljećima svoje vladavine mađarski vladari pokazali su kako nemaju namjeru vezati se čvršće za hrvatske zemlje, što su iskoristili Bizant i Venecija. S vremenom, vanjskopolitički događaji od mađarskih vladara zahtijevaju čvršće povezivanje s hrvatskim zemljama. Zbog toga Andrija II. (1205.-1235.) i Bela IV. (1235.-1270.) za vrijeme svoje vladavine darivaju posjede i povlastice kako bi oko sebe okupili sebi odane ljude. Vladavina Andrije II. u hrvatskim zemljama obilježena je slabljenjem središnje kraljeve moći zbog čestog angažmana u ratovima te zbog rasipanja novca čime se dodatno zaduživao. Kako bi podmirio prijevoz do Svete zemlje u V. križarskom ratu 1216. godine, Mlečanima je predao Zadar. Otpor plemstva doveo je do potpisivanja Zlatne bule 1222. godine, kojom je ograničio svoju vlast u korist nižeg i srednjeg plemstva u Ugarskoj i Slavoniji. Vladavinu Bele IV. obilježila je invazija Tatara zbog koje se kralj morao skloniti u Dalmaciju. Nakon odlaska Tatara Bela je počeo poticati stvaranje slobodnih kraljevskih gradova kojima je davao povlastice kako bi mu mogli poslužiti. Najrazvijeniji slobodni kraljevski grad bio je Gradec koji je svoj privilegij dobio 1242. godine Zlatnom bulom. Za vrijeme vladavine Andrije II. i Bele IV. hrvatskom stranom Kraljevstva u kraljevo ime upravljali su herceg i ban. Zbog konstantnih sukoba s Venecijom dolazi do gubitka gradova i otoka na hrvatskoj obali. Darivanje povlasticama imalo je za posljedicu uspon hrvatskih velikaških obitelji Kačića, Babonića, Frankapana i Šubića koji će si uzeti za pravo samostalno upravljanje pojedinim dijelovima Kraljevstva.

Ključne riječi: Arpadovići, Andrija II., Bela IV., Hrvatsko-ugarsko Kraljevstvo

1. UVOD.....	6
2. POJAVA ARPADOVIĆA NA EUROPSKOJ SCENI.....	7
3. DOLAZAK ARPADOVIĆA NA HRVATSKO PRIJESTOLJE.....	8
3. 1. POVLASTICE ZAGREBAČKOJ BISKUPIJI I DALMATINSKIM GRADOVIMA	11
4. KRATAK PREGLED VLADAVINE ARPADOVIĆA U KRALJEVSTVU HRVATSKE I DALMACIJE U 12. STOLJEĆU.....	12
4. 1. UTJECAJ BIZANTA.....	14
4. 2. UTJECAJ VENECIJE	16
4. 3. UNUTRAŠNJE PROMJENE	17
4. 3. 1. Osnivanje županija i uvođenje feudalizma.....	18
4. 3. 2. Raslojavanje stanovništva.....	19
5. DOGAĐANJA U KRALJEVSTVU PRIJE DOLASKA ANDRIJE II. NA VLAST ...	20
5. 1. SUKOB IZMEĐU EMERIK I ANDRIJE	21
5. 2. BITKA ZA ZADAR U JEKU ČETVRTOG KRIŽARSKOG RATA	23
5. 2. 1. <i>Konačni pad Zadra u ruke Mlečana</i>	24
6. VLADAVINA ANDRIJE II.....	25
6. 1. OBILJEŽJA VLADAVINE DO ZLATNE BULE.....	26
6. 1. 1. <i>Andrijina priprema i odlazak u križarski rat</i>	28
6. 1. 2. <i>Povratak iz rata i njegove posljedice</i>	29
6. 1. 3. <i>Unutrašnji problemi kao uzrok Zlatne bule</i>	30
6. 2. ZLATNA BULA I NJEZINE POSLJEDICE.....	32
6. 3. ZADNJE BELINE GODINE U ULOZI HERCEGA.....	33
6. 3. 1. <i>Uspon velikaša u Kraljevstvu Hrvatske i Dalmacije</i>	34
6. 4. OBILJEŽJA ANDRIJINE VLADAVINE DO DOLASKA BELE IV. NA VLAST.....	36
6. 4. 1. <i>Sukob s Crkvom i zadnje godine vladavine</i>	38
7. VLADAVINA BELE IV.	39
7. 1. KOLOMAN I NJEGOVO DJELOVANJE	41
7. 1. 1. <i>Split i gusari</i>	42
7. 2. PROVALA TATARA	43
7. 2. 1. <i>Bitka na rijeci Šaj</i>	44
7. 2. 2. <i>Događaji nakon bitke</i>	46
7. 2. 3. <i>Događanja u Dalmaciji i odlazak Tatara</i>	47
7. 3. BELINI POTHVATI NAKON TATARSKOG PUSTOŠENJA KRALJEVSTVA	48
7. 3. 1. <i>Zlatna bula Bele IV.</i>	49
7. 3. 2. <i>Slobodni kraljevski gradovi</i>	50
7. 3. 3. <i>Sređivanje prilika u Kraljevstvu Hrvatske i Dalmacije</i>	51
7. 3. 4. <i>Sukob između Trogira i Splita</i>	52
7. 4. BELINO UTVRĐIVANJE VLASTI U KRALJEVSTVU I NOVI RATOVI.....	54
7. 4. 1. <i>Stjepanovo banovanje</i>	56
7. 5. ZADNJE GODINE BELINE VLADAVINE	57

7. 5. 1. <i>Sukob Splita i kraljice Marije</i>	58
7. 5. 2. <i>Razmirice na dvoru i dolazak Stjepana na tron</i>	59
8. ZAKLJUČAK	61
9. POPIS LITERATURE	63
10. IZVORI S INTERNETA	64

1. Uvod

Nakon smrti kralja Dmitra Zvonimira postavilo se pitanje nasljedstva. Nakon borbi za prijestolje, koje su trajale više od deset godina, na vlast dolazi nova ugarska dinastija Arpadovića. Dolaskom dinastije Arpadovića hrvatske zemlje Hrvatska, Dalmacija i Slavonija ponovno se nalaze pod jednim vladarom, kao što je to bio slučaj u vrijeme vladavine Petra Krešimira IV. Zadatak ovoga rada jest objasniti položaj i promjene koje su se dogodile u hrvatskim zemljama za vrijeme vladavine Andrije II. i Bele IV. Također, potrebno je objasniti koji su vanjsko-politički događaji utjecali na promjene u Kraljevstvu Hrvatske i Dalmacije unutar državne zajednice s Ugarskom.

Ovaj je rad podijeljen na šest glavnih poglavlja koja su podijeljena na manja potpoglavlja. U prvom poglavlju bit će prikazana povijest loze Arpadovića i njihov dolazak na područje današnje Mađarske. Drugo poglavlje prikazat će dolazak Arpadovića na hrvatsko prijestolje i njihov pohod. Osim toga, prikazat će i naklonost kralja da dariva povlasticama nove zemlje. U trećem poglavlju bit će prikazan kratak pregled vladavine Arpadovića kroz dvanaesto stoljeće. U ovom poglavlju naglasak će biti na ulozi vanjskih sila (Bizantu i Veneciji) koje su se u to vrijeme miješale u poslove hrvatskih zemalja. Osim toga bit će prikazane unutrašnje promjene koje su se dogodile dolaskom Arpadovića na hrvatsko prijestolje. U četvrtom poglavlju, koje govori o događajima koji su prethodili dolasku Andrije II. na vlast, bit će detaljno objašnjen razlog sukoba Andrije s bratom Emerikom i četvrti križarski rat. U petom poglavlju bit će prikazana vladavina Andrije II. i njegov odnos s hrvatskom stranom Kraljevstva. Nadalje, bit će prikazana Zlatna bula iz 1222. godine, djelovanje Bele IV. u ulozi hercega te uspon velikaša na hrvatskoj strani Kraljevstva. U zadnjem, šestom poglavlju, bit će prikazana vladavina Bele IV. i njegov odnos s hrvatskom stranom Kraljevstva. Uz to, bit će prikazana i provala Tatara te sukob Splita i gusara. Posebna pažnja posvetit će se Zlatnoj buli iz 1242. godine i sukobu između Splita i Trogira.

Pri pisanju diplomskog rada korištena je literatura starijih i suvremenijih autora koji obrađuju tematiku hrvatske srednjovjekovne povijesti. Veliki dio rada temelji se na starijoj literaturi zbog toga što je ona omogućila detaljniji opis hrvatskih zemalja za vrijeme vladavine Andrije II. i Bele IV.

2. Pojava Arpadovića na europskoj sceni

Arpadovići se pojavljuju u drugoj polovici 9. stoljeća, točnije, u vrijeme kada je živio i djelovao mađarski vojni vođa Arpad. On je nosio titulu vrhovnog vojnog zapovjednika, odnosno, gyula, a uz tu titulu postojala je još i titula duhovnog vođe, harka. Pod njegovim vojnim zapovjedništvom Mađari su napustili svoje dotadašnje stanište zvano Etelkoz (međurječje) i došli su na teritorij na kojem i danas obitavaju.¹ U Arpadovo vrijeme, a i ranije, Mađari su živjeli nomadskim načinom života, a samo društvo je bilo zasnovano na krvnom srodstvu i rodovima (skup od nekoliko rodova činilo je plemensku vojnu organizaciju). Treba istaknuti da je bilo sedam plemena koja su se razlikovala po običajima i dijalektima. Vođa sedam plemena nazivao se kende, a u Arpadovo vrijeme tu funkciju obnašao je Kurszan.²

Mađari su krajem 9. stoljeća bili u dobrim odnosima s Bizantskim Carstvom i pomagali su im u borbi protiv Bugara koji su bili pod vodstvom Simeona. Nakon što su izborili pobjedu protiv Bugara, Mađari su dobili poziv u pomoć od Svatopluka (knez Moravske) koji je bio ugrožen od združenih snaga Bugarske i Franačke. Nakon odaziva Mađara, koji su bili predvođeni Arpadom, došlo je do mira između Moravske i Franačke. Neki od mađarskih autora napominju da je ovaj pohod Mađara bio više od pukog pljačkaškog upada po kojima su Mađari bili poznati. Oni napominju da su Mađari na ovaj pohod išli s ciljem trajnog naseljavanja, a to je bilo područje današnje Mađarske. Prvo područje na kojemu su se naselili u Karpatskom bazenu, bilo je pogranično područje Franačkog i Bugarskog carstva gdje nije bilo čvršće vlasti niti s jedne strane. Nedugo zatim Mađari se šire i pokoravaju Panoniju, Velikomoravsku Kneževinu i druga područja.³

Godine 904. vođu mađarskih plemena Kurszana ubili su Bavarci, a na njegovo mjesto dolazi Arpad sve do svoje smrti 907. godine. Mađari su odmah uzvratili i obušili se na Bavarsku i dotukli je, a posljedice za Bavarsku bile su jako velike zato što im je vođa umro u bitki. Tim činom Karpatski bazen došao je pod mađarsku vlast,⁴ a samim time i obitelj Arpadović počela je nasljeđivati kneževsku titulu i vlast. Nakon što su se učvrstili na jednom mjestu, Mađari su poduzeli niz pljačkaških pohoda. Glavni cilj tih pohoda bio je da prisile vladare napadnutih područja da kupe mir tako što su morali platiti godišnji danak. Iako su napadali mnogobrojna područja, najviše pažnje usmjerili su prema Njemačkoj, sjevernoj Italiji

---

¹ Peter Hanak ur., *Povijest Mađarske*, Barbat, Zagreb 1995, str. 29.-30.

² Laszlo Kontler, *Povijest Mađarske – Tisuću godina u Srednjoj Europi*, Srednja Europa, Zagreb 2007., str. 45.-46.

³ Isto, str. 46., 52.-53.

⁴ P. Hanak, *Povijest Mađarske*, str. 30.

i Bizantu. Napadi prema Zapadu prekinuti su mađarskim porazom kod Augsburga 955. godine kada ih je porazio Oton I. Tim porazom Mađari su se okrenuli Balkanu i Bizantu. Od tog trenutka došlo je do velikih promjena u mađarskom društvu koje su trajale do kraja 10 stoljeća. Mađari su postepeno prelazili na sjedilački način života, odlučili su napustiti poganstvo i prihvatiti kršćanstvo. Prvi od vladara koji se uhvatio u koštac s navedenim problemima bio je Arpadov unuk Fajsa. On je nastojao učvrstiti svoj položaj kneza (svaki plemenski starješina vladao je kao knez) tako što je htio skršiti unutrašnje sukobe koji su izbili između suparničkih starješina. Konačna pobjeda kršćanstva došla je za vrijeme vladavine Arpadovog praunuka Gejze, a posebno Gejzina sina Stjepana.⁵

3. Dolazak Arpadovića na hrvatsko prijestolje

Arpadoviće vežemo uz Hrvatsku nedugo nakon smrti kralja Dmitra Zvonimira. Poveznica između Hrvatskog Kraljevstva i Mađarske Zvonimirova je žena Jelena Lijepa, koja je bila sestra mađarskog vladara Ladislava.

Mnogi autori pisali su o smrti kralja Dmitra Zvonimira.⁶ Nije sigurno je li Zvonimir umro prirodnom smrću ili su ga ubili njegovi podanici. Ako se malo detaljnije pogleda, može se iščitati kako Zvonimir nije umro od ruke svojih podanika nego prirodnom smrću. Jedan od razloga ovog tumačenja je taj što je legenda o njegovoj smrti nastala mnogo kasnije. Iz toga proizlazi da je sama kletva koju je Zvonimir izrekao na svojoj samrti netočna, odnosno falsifikat. Klaić navodi da je kletva nastala vjerojatno zato što Hrvati nisu znali kako da opravdaju činjenicu da poslije Zvonimira, odnosno Stjepana II. i Petra, više nije bilo kralja hrvatske krvi.⁷ Kako je Zvonimir umro, prijestolje je ostalo prazno. Zbog toga je narod pozvao Stjepana II. da sjedne na prijestolje. Razlog je bio što je Zvonimirov sin umro prije njega. Stjepan II. se za vrijeme Zvonimirove vladavine sklonio u samostan, a neki kažu da je pravi razlog tog poteza bila bolest koja ga zahvatila. Tako boležljiv došao je na prijestolje na kojemu se nažalost nije dugo održao.⁸ Nakon njegove smrti opet su počeli sukobi i rasprave među velikašima o tome tko treba zasjesti na prijestolje. Ovu situaciju opisao je Toma Arhiđakon: *„I kad je posebno sad ovaj, sad onaj, iz težnje za kraljevanjem, tražio za sebe gospodstvo nad zemljom, izbiju bezbrojni grabeži, pljačke, klanja i sjemenja svih zločina. Nije, naime, prestajao*

---

⁵ L. Kontler, *Povijest Mađarske – Tisuću godina u Srednjoj Europi*, str. 54., 56.- 59., 61.

⁶ Među autorima koji su pisali o smrti kralja Dmitra Zvonimira ističu se: Vjekoslav Kalić, Ivo Goldstein, Nada Klaić, Ferdo Šišić, Neven Budak, Tomislav Raukar.

⁷ Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1985., str. 143.-144.

⁸ Tadija Smičiklas, *Povijest Hrvatska – dio prvi*, Naklada Matice hrvatske, Zagreb 1882., str. 258.-259.

*jedan drugoga svakodnevno progoniti, napadati i klati.*⁹ Kako se nikako nisu mogli dogovoriti, a stalno su se sukobljavali, situaciju je iskoristila Zvonimirova žena Jelena Lijepa. Ona je smatrala da ima pravo pozvati svoga brata Ladislava, mađarskog kralja, da dođe na hrvatsko prijestolje. Mnogi su joj to osporavali i s njom ušli u sukob.¹⁰

Nakon smrti Stjepana II. većina njegovih pristaša stala je uz kraljicu Jelenu i njezin prijedlog. Nakon što se Ladislav upoznao sa stanjem u Hrvatskom Kraljevstvu, krenuo je u pohod na krunu. U svom pohodu morao se latiti i mača, ali nije naišao na veći otpor zbog velike nesloge koja je vladala u zemlji. Ubrzo se morao vratiti u Ugarsku zbog iznenadnog upada Kumana koje je poslao bizantski car Aleksije Komnen kako bi spriječio njegov daljnji pohod i dolazak u Dalmaciju. Bizantski car intervenirao je u korist Mlečana zato što su imali zajedničke interese u Dalmaciji. Nakon svojeg povratka Ladislav je postavio nećaka Almoša da upravlja onim dijelom Hrvatskog Kraljevstva koji je osvojio. Na svojem povratku učinio je još jednu bitnu stvar, a to je osnivanje Zagrebačke biskupije 1094. godine.¹¹

Ladislav umire iduće godine i na njegovo mjesto dolazi Koloman. On je bio odlučniji od Ladislava i postavio si je cilj da krene ponovno na Hrvatsko Kraljevstvo. Nedugo nakon dolaska na vlast, Koloman je poslao odred vojske u Biograd da dočeka njegovu buduću ženu Buzilu, normansku princezu. Kolomanov potez vjenčanja s Buzilom imao je i političku pozadinu zbog toga što je njezin otac Rogerije bio saveznika pape Urbana II. Činom ženidbe s princezom, Koloman je nastojao steći papinu naklonost u borbi za novo prijestolje. Prije nego je Kolomanov odred došao do Biograda došlo je do sukoba na planini Gvozd. Ispriječio mu se Petar Svačić (Snačić) za kojeg se kaže da je bio posljednji hrvatski kralj. U bitki koja se odvila 1097. godine, Petar je ubijen i time je, kako napominju Budak i Raukar, „*nestala posljednja mogućnost okupljanja Hrvata oko jednog političkog središta.*“¹² Nakon sukoba kraljica je mogla nesmetano proći kroz hrvatske zemlje u Ugarsku. Osim približavanja papi, kralj je isto napravio i sa susjednom Venecijom i zbog toga joj je potvrdio posjede u Dalmaciji. Nakon uređivanja odnosa s Venecijom i pobjedom nad Petrom, Koloman se mogao upustiti u planiranje pohoda. Godine 1102. krenuo je u pohod, ali ga je na Dravi dočekala velika hrvatska vojska koja se spremala na otpor. Koloman je bio iznenađen otporom na koji je naišao te je odlučio da bi bilo najbolje da sve nesuglasice riješe sporazumom. Hrvatska strana nije se

---

⁹ Toma Arhiđakon, *Kronika*, Čakavski sabor, Split 1977., str. 55.

¹⁰ Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, Matica hrvatska, Zagreb 1962., str. 142.- 143.

¹¹ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 146.-149.

¹² Neven Budak, Tomislav Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Školska knjiga, Zagreb 2006., str. 144.

protivila ideji i pristala je primiti mađarske poslanike. Nedugo zatim došlo je do dogovora,¹³ a dogovor je poznat pod nazivom Qualiter ili Pacta conventa. Dogovor se tumači kao državnopravni ugovor kojim Hrvati ulaze u zajednicu s Mađarima s time da im je zajednička samo osoba vladara (personalna unija). Sama Pacta conventa kasnije je izazvala mnoge polemike kod povjesničara, a pogotovo mađarskih koji tvrde da su Hrvate pokorili Mađari i da nikakav ugovor nije postignut. Razlog je što najstariji primjerak potječe iz 14. stoljeća i nalazi se u djelu Tome Arhiđakona, a priljepljen je nakon njegove smrti.¹⁴ Zato se još naziva i Appendicula (dodatak), a najznačajnija je ona trogirski.¹⁵

Nakon dogovora Koloman se uputio u Biograd gdje se okrunio za kralja Hrvatske i Dalmacije. Iako je ranije sklopio savez s Mlečanima da im priznaje prava na Dalmaciju, Koloman se oglušio na taj savez i nastavio je sa svojim pohodom u južne krajeve Kraljevstva. Njegovoj odluci pogodovalo je i to što je došao u rodbinske veze s bizantskim carem koji je imao primat nad Mlečanima.¹⁶ Stanovnicima u Dalmaciji Koloman je predstavljao nepoznanicu i zbog toga su mu pružiti otpor. Prvo je došao do Splita i nakon nekog vremena Splićani su popustili pred kraljem i otvorili mu vrata grada. Koloman je ušao u grad i darovao ih povlasticama. Nakon toga zaputio se u Trogir i Zadar gdje je primljen na sličan način te je i njima dao povlastice.¹⁷ Kada je obišao kopno, otisnuo se na otoke i pod svoju vlast stavio je Rab, Cres, Osor i Krk.¹⁸ Spomenutim činom Koloman je završio svoj pohod koji je započeo 1102. godine. Prvotno je ugađao dalmatinskim gradovima i poštivao prava i povlastice koje im je dao, ali nakon nekog vremena prekršio ih je. Idenična politika nastavila se i za vrijeme Kolomanova sina Stjepana II.¹⁹

Prema Ivi Goldsteinu reakcija naroda u Kraljevstvu Hrvatske i Dalmacije na dolazak nove dinastije sasvim je normalna. Napominje strah od novih stvari. To tumači kao odbojnost

---

¹³ T. Smičiklas, *Poviest Hrvatska – dio prvi*, str. 261.-263.

¹⁴ Antun Dabinović, *Hrvatska državna i pravna povijest*, Matica hrvatska, Zagreb 1940., str. 91.-92.

¹⁵ Uz trogirsku appendiculu još se spominje i splitska. Razlog zbog kojeg se trogirski uzima prije splitske je što je pisac trogirski appendicule koristio isti rukopis kao i u prijepisu Tomina djela, dok sa splitskom to nije slučaj. Za trogirski appendiculu pretpostavlja se da je nastala krajem 13. ili početkom 14. stoljeća. Ono što trogirski appendiculi daje dodatnu vrijednost je natpis koji se pojavljuje u njoj, a kojega nema u splitskoj. Natpis glasi: „*Qualiter et cum quo pacto dederunt se Croates regi Hungarie*“ („Kako i po kojem ugovoru su se Hrvati predali ugarskom kralju“). Natpis govori da Hrvate nisu pokorili Mađari, kako to tvrdi Toma, nego su sklopili ugovor s istima. Više o trogirski appendiculi pogledati kod A. Dabinović, *Hrvatska državna i pravna povijest*, str. 90.-98.

¹⁶ F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, str. 163.

¹⁷ T. Arhiđakon, *Kronika*, str. 56.-57.

¹⁸ F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, str. 163.

¹⁹ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 169.

domaćeg naroda prema novome zato što ono nosi nešto što je njima strano, neku promjenu, odnosno, neznanje na koji način će se novi vladar odnositi prema njima.²⁰

3. 1. Povlastice Zagrebačkoj biskupiji i dalmatinskim gradovima

Mađarski vladari nakon dolaska na tlo Kraljevstva Hrvatske i Dalmacije podijelili su mnogo povlastica kako bi ostavili vrijedan prvi dojam na stanovnike Kraljevstva. Takvim pristupom nastojali su privući simpatije stanovništva kako bi lakše uspostavili nominalnu vlast, što se posebice odnosilo na Dalmaciju koja se nalazila daleko od središta vladara.

Prvi koji je podijelio povlastice bio je Ladislav. On je za vrijeme svojeg boravka, kako je već i prije spomenuto, osnovao Zagrebačku biskupiju. Upravo je njoj dodijelio mnoge povlastice. Povlastice su bile u obliku posjeda. Klaić napominje da je Zagrebačka biskupija dobila Čazmu i Dubravu sa svime što se nalazilo na njima. To se odnosilo na šumske površine, zemlju i kmetove. Samim time se do tada slabo poznati Zagreb, počeo lagano uzdizati iznad drugih gradova.²¹ Od drugih značajnih područja koja su dobili povlastice bili su dalmatinski gradovi. Za njihove povlastice bio je zaslužan Koloman koji je nastavio i završio pohod svog strica Ladislava. Kako bi se približio udaljenim gradovima na moru, Koloman je bio široke ruke. Kako kaže Toma Arhidakon, Split je dobio privilegije o imunitetu, a Trogir i Zadar privilegij slobode.²²

Nada Klaić daje nam pregled trogirskog privilegija koji je Koloman izdao 1107. godine. Iako je privilegij, kako i sama kaže, prerađen, napominje da je njegov povijesni sadržaj vjerodostojan. On glasi ovako: „...*Ja Koloman, kralj Ugarske, Hrvatske i Dalmacije, zaklinjem se na sveti križ vama Trogiranima, svojim vjernim građanima, da ću (održavati s vama) vječni mir. Meni i mom sinu i mojim nasljednicima nećete plaćati porez (tribut). A biskupe i kneza koga svećenstvo i puk izabere, potvrdit ću. I dopustit ću da se služite zakonom od starine utvrđenim, osim neka kralj ubire dvije trećine lučke pristojbe što je plaćaju stranci, trećinu neka ima gradski knez, a desetinu biskup. I neću dopustiti da u gradu stanuje bilo koji Mađar ili stranac, osim onoga koga sami po svojoj volji primite. A kad dođem k vama kruniti se ili raspravljati o državnim poslovima, neka se nikome od građana ne nanosi nasilje nad njihovim domovima, osim onog koje vaša ljubaznost prihvati...*“²³ Iz citata se može vidjeti da je Koloman išao na ruku Trogiru. Nastojao im je udovoljiti u svim aspektima, ali vidljivo je da im nije dao

---

²⁰ Ivo Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, Novi Liber, Zagreb 1995., str. 453.-454.

²¹ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 148.

²² T. Arhidakon, *Kronika*, str. 57.

²³ Nada Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Školska knjiga, Zagreb 1976., str. 12.

samostalnost u svemu. Ako se pažljivo prouči rečenica u kojoj napominje da će biskupe i knezove potvrditi on sam, to nam govori da je Koloman mogao odučiti hoće li prihvatiti njihov izbor ili ne. Na položaju kneza i biskupa mogao je stavljati ljude od povjerenja.²⁴ Ferdo Šišić napominje kako se privilegiji koji su darovani dalmatinskim gradovima izdižu iznad onih koji su se davali u to vrijeme u Europi. Za dalmatinske privilegije kažu da su najliberalniji i najopsežniji.²⁵ Osim isticanja pozitivnih promjena postoje i negativne koje su bile posljedica Arpadovića i njihovih povlastica. Grad Zadar je zbog mogućnosti vladara da sam postavlja svoje ljude na ključne pozicije izgubio položaj koji je do tada imao. To se prvenstveno odnosi na gradski patricijat koji je bio nositelj autonomije. Njegovim smjenjivanjem grad je izgubio zaštitu koju je do tada imao, a sam grad poslije se nije mogao oduprijeti neprestanim upadima neprijatelja.²⁶

Uz trogirski privilegij poslije se pojavljuju i mnoge kopije. Drugi dalmatinski gradovi nastojali su što vjernije kopirati trogirski kako bi si mogli pripisati one povlastice koje nisu dobili. Dalmatinski gradovi za vrijeme kasnijih vladara dinastije Arpadović pozivat će se na ona prava i povlastice koje uopće nisu dobili, a poslije će vladari kršiti one iste koje su dali.

4. Kratak pregled vladavine Arpadovića u Kraljevstvu Hrvatske i Dalmacije u 12. stoljeću

U rodoslovnom stablu Arpadovića nakon Kolomana dolazi njegov sin Stjepan II. Zbog svoje dobi nije još bio dorastao funkciji vladara pa je oko sebe imao određene ljude koji su se brinuli za njega. Ubrzo se Stjepan zavadio sa Splicićanima i ostalim gradovima u Dalmaciji. To je iskoristila Venecija koja je pod svoju vlast stavila dalmatinske gradove i otoke. Sukobi s Mlečanima trajali su tijekom cijele njegove vladavine, a prevlast nad dalmatinskim gradovima neprestano se izmjenjivala.²⁷ Stjepan II. došao je i u sukob s Bizantom zbog toga što je njegov stric Almoš pobjegao u Bizant, a poslije je to učinio i njegov brat Boris. Nakon neprestanih prodiranja jedne i druge strane sklopljen je mir. Stjepan II. je za svojeg nasljednika odredio Belu II. Slijepog (Almošev sin) koji se oženio s Jelenom, kćeri velikog srpskog župana Uroša.²⁸

---

²⁴ Isto, str. 14.

²⁵ F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, str. 165.

²⁶ Nada Klaić, Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, Filozofski fakultet Zadar, Zadar 1976., str. 156.

²⁷ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 169.-172.

²⁸ F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, str. 170.

Nakon smrti kralja Stjepana II. na njegovo mjesto dolazi Bela II. Slijepi. Zbog njegovog hendikepa, vladavina je bila pod velikim utjecajem supruge Jelene.²⁹ Uspio se oduprijeti Borisu u borbi za prijestolje i izbaciti Mlečane iz jednog dijela Dalmacije. Pod Mlečanima je ostao Zadar i otoci. Bitno za spomenuti je da se za Belu veže i dolazak Bosne u posjed Arpadovića.³⁰

Iza Bele II. Slijepog ostala su 3 sina: Gejza, Ladislav i Stjepan. Kao najstariji naslijedio ga je sin Gejza II. koji je još uvijek bio dijete i umjesto njega vladala je grupa ljudi kojima je na čelu bio Beluš (muž Jelenine sestre). Beluš je obnašao mnoge funkcije kao što su ban hrvatski i palatin ugarski, a katkad obje funkcije u isto vrijeme. Gejza je pod Belušom postavio Ladislava za vojvodu Bosne, a Stjepana za hercega. Beluš stvara prijateljske veze s Ruskom kneževinom i zaručuje Gejzu s kćeri velikog kijevskog kneza. Za vrijeme Gejzine vladavine došlo je do mnogih sukoba sa susjednim narodima, a najviše se isticao sukob s bizantskim carem Manuelom Komnenom koji je jedno vrijeme bio u savezu s njemačkim carem. Mnogo puta je došlo do izmirenja, a konačno je 1156. godine potpisano primirje između dvojice vladara. Ipak je bizantski car još uvijek imao svoje interese u hrvatsko-ugarskoj zemlji. Kada je Gejza svog sina Stjepana proglasio za nasljednika, braća su se otuđila i otišla bizantskom caru. Za vrijeme Gejzine vladavine dolazi do slabljenja splitske nadbiskupije.³¹

Nakon Gejzine smrti došlo je do dinastičkih smutnji. Manuel Komnen odmah se založio za odbjeglog Stjepana IV. Na kraju je kao pobjednik izašao Ladislav II., ali je ubrzo umro i sukobi su se nastavili. Gejzin sin Stjepan III. odabran je za vladara, ali uz uvjet da u Carigrad pošalje brata Belu III. i njegovu baštinu (Hrvatsku i Dalmaciju) caru na upravljanje.³² Do sukoba između Stjepana III. i Manuela Komnena dolazi kada je bizantski car zatražio da se Stjepanu IV. preda na upravljanje njegova baština. Kako Stjepan III. to nije odobravao, upustio se u sukob s bizantskim carem. Posljedice su bile katastrofalne za hrvatsko-ugarskog vladara. U sukobu je izgubio Srijem, Bosnu i Hrvatsku s Dalmacijom (osim Zadra).³³

Kada je smrt dohvatila Stjepana III. 1173. godine, koji je bio bez nasljednika, vrata su se širom otvorila za Belu III. Iako je trebao naslijediti bizantskog cara na njegovu prijestolju, to se nije dogodilo zbog toga što se Manuelu Komnenu rodio sin. Tako je bizantski car poveo Belu III. da ga postavi na upražnjeno prijestolje. Bela se odužio bizantskom caru tako što mu

---

²⁹ T. Smičiklas, *Povijest Hrvatska – dio prvi*, str. 311.

³⁰ F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, str. 170.

³¹ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 183.-189.

³² F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, str. 172.

³³ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 192.-197.

je bio saveznik za njegova života, a nakon Manuelove smrti sve se promijenilo.³⁴ Bela je krenuo u oslobađanje izgubljenih područja i ubrzo ih je sve opet objedinio u svojim rukama. To se odnosi i na Dalmaciju koju je preoteo Mlečanima. Bela se umiješao u bizantske poslove i pomogao da se zbaci Andronik s prijestolja. Nakon toga je novi car Izak II. Angel sklopio mir s Belom III. 1186. godine i time se bizantski car odrekao pretenzija na hrvatsko-ugarsko prijestolje. Zbog sklopljenog mira Bela se okrenuo drugačijoj politici na Balkanu, tj. prijateljski dani između njega, Srba i Bugara postali su davna prošlost. Za Beline vladavine posebno se istaknula hrvatska velikaška obitelj Frankopani. Za svu pruženu pomoć u borbama protiv Mlečana nagrađeni su povlasticama. Bela III. vladao je nešto više od 20 godina i ističe se kako je bio dobar i pravedan vladar.³⁵

4. 1. Utjecaj Bizanta

Bizantski utjecaj u Dalmaciji osjećao se još od vremena hrvatskih kraljeva, a ostao je i tijekom vladavine Arpadovića. Bizantski carevi uvijek su pažljivo odabirali na čiju će stranu stati kada je dolazilo do dinastičkih sukoba u lozi Arpadovića i uvijek su gledali da izvuku što veću korist. Posebno se ističe car Manuel Komnen (1143.-1180.) jer je tada Bizant dosegao svoj vrhunac.

Bizantsko Carstvo još je uvijek igralo značajnu ulogu u 12. stoljeću, a pogotovo je bilo važno po svojoj trgovini koja je bila prisutna po cijelom tada poznatom svijetu. Šišić o Bizantu navodi sljedeće: „*htjede da oživotvori drevne bizantske pretenzije i ideje o svjetskom gospodarstvu. Od toga doba Bizantsko je Carstvo i opet slijedilo politiku imperijalizma.*“³⁶ Iz navedenog citata može se iščitati da je Bizantsko Carstvo imalo namjeru da se proširi na ona područja koja su prije spadala pod Rimsko Carstvo, a to je značilo da je i Kraljevstvo Hrvatske i Dalmacije spadalo pod ta područja. Dolaskom Arpadovića na hrvatsko prijestolje odnosi između njih i bizantskog cara ubrzo su se promijenili na pozitivno. Razlog tome je bilo što su se rodbinski povezali. Poslije sukoba s bratom Almošem, Koloman ga zatvara u tamnicu, ali on uspjeva pobjeći nakon njegove smrti. Sklonio se u Carigrad kod bizantskog cara kamo se poslije sklonio i Kolomanov nepriznati sin Boris. Od tih trenutaka Bizant se počeo izravno miješati u hrvatsko-ugarske poslove.³⁷

---

³⁴ T. Smičiklas, *Poviest Hrvatska*, str. 324.-326.

³⁵ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 201.-210.

³⁶ F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, str. 169.

³⁷ Isto, str. 169.-170.

Nakon što je Stjepan II. došao na vlast uslijedili su neprestani napadi Venecije, koja je opet uspostavila dobre odnose s bizantskim carem. Vladavina Stjepana II. nije naišla na pozitivne reakcije kod naroda i zbog toga su težili da ga zbace s vlasti. Odabir naroda bio je Almoš koji se sklonio u Carigrad. Kada je Stjepan II. uputio zahtjev bizantskom caru da protjera Almoša, car je to odbio i zbog toga dolazi do sukoba. Sukob je počeo 1127. godine i trajao je sve do 1129. godine iako je Almoš umro godinu dana prije primirja. U tome sukobu Stjepan II. sklopio je savez sa srpskim velikim županom Urošem.³⁸ Nakon primirja uslijedilo je zatišje u sukobima, ali sve se okrenulo u korist Bizanta kada je na prijestolje u Carigradu sjeo Manuel Komnen.

Gejza II. krivac je za novi sukob koji je uslijedio. Budući da je svog sina Stjepana III. odredio za nasljednika, to je izazvalo trzavice između njega i braće koja su se sklonila u Carigrad. Nakon njegove smrti došlo je do novih sukoba s Carigradom. Rezultat toga bio je odlazak Bele III. na carev dvor sa svojom baštinom, a Stjepan III. izgubio je Srijem, Bosnu i Hrvatsku s Dalmacijom (osim Zadra).³⁹

Bela III. boravio je na dvoru u Carigradu sve do smrti Stjepana III. Za to vrijeme, car Manuel Komnen Beli III. daje ime Aleksej i predodređuje ga za nasljednika, tim više što ga je zaručio sa svojom kćeri Marijom. Nakon što se bizantskom caru rodio sin, Belin odlazak bio je sve očitiji. Nakon Stjepanove smrti Manuel Komnen dovodi Belu III. natrag i on sjeda na hrvatsko-ugarsko prijestolje, ali osvojene zemlje još uvijek ostaju pod vlašću bizantskog cara sve do njegove smrti 1180. godine.⁴⁰ Povratak hrvatskih područja pod Belinu vlast najbolje je opisao Raukar: „*Godine 1180. umro je Emanuel Komnen, pa je njegova smrt zauvijek ugasila svaki bizantski san o Zapadu i nekadašnjim granicama Carstva na Jadranu, a Beli III. omogućila da stijeg Arpadovića još jednom istakne na bedemima dalmatinskih gradova.*“⁴¹

Mir između novog bizantskog cara Izaka II. Angela i Bele III. uslijedio je 1186. godine. Car se tim mirom odrekao svih prava na Hrvatsku i Dalmaciju i time konačno prestaje bizantska vrhovna vlast nad Dalmacijom.⁴²

---

³⁸ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 171.-176.

³⁹ F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, str. 171.-172.

⁴⁰ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 201.-202.

⁴¹ Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Školska knjiga, Zagreb 1997., str. 66.

⁴² Grga Novak, *Prošlost Dalmacije*, Golden marketing, Zagreb 2001., str. 97.

4. 2. Utjecaj Venecije

Venecija je u svojim počecima bila potisnuta od drugih talijanskih komuna. Bilo je potrebno određeno razdoblje i događaji da ih pretekne i uzdigne se iznad njih. Kada se u 12. stoljeću stabilizirala, dolazi u sukobe s Dalmacijom i otocima zbog svojih pretenzija prema njima. Treba napomenuti da je Venecija bila u dobrim odnosima s Bizantskim Carstvom.

U drugoj polovici 11. stoljeća Venecija je sklopila vojni savez s Bizantskim Carstvom. Do saveza je došlo zbog upada Normana na Jadran 1082. godine. Zbog pružene pomoći Mlečani su dobili povlastice od bizantskog cara. Povlastice su se odnosile na to da mletački trgovci mogu bez plaćanja ikakva poreza trgovati na cijelom području Bizantskog Carstva i da sudsku vlast ima dužd, a ne car.⁴³ Ubrzo nakon dobivenih povlastica Venecija je počela jačati svoj ekonomski položaj na Levantu. Zbog svoje trgovačke djelatnosti i saveza s Bizantom Veneciji je istočni Jadran postao bitno uporište, te zbog toga dolazi do sve jačeg mletačkog pritiska na dalmatinske gradove. Poslije će pritisak eskalirati u mnogobrojne sukobe.⁴⁴

Nedugo nakon što su uspostavili dobre odnose s Bizantom, u Kraljevstvu Hrvatske i Dalmacije umire Dmitar Zvonimir. Kako je došlo do sukoba za vlast, Mlečani su odlučili iskoristiti priliku. Iako je Koloman osvojio dalmatinske gradove i otoke, oni su ubrzo izgubljeni za vrijeme vladavine njegova sina Stjepana II.⁴⁵ Početne sukobe, s mletačke strane, obilježio je dužd Oldelafo Falier. U prvim godinama Stjepanove vladavine osvojio je Zadar, Šibenik, Split, Trogir i Biograd. Nedugo zatim Stjepan II. uzvraća i osvaja gradove Biograd i Šibenik. Novi dužd Dominik Michieli sklapa mir sa Stjepanom II., ali on neće dugo potrajati. Nakon odlaska dužda na Istok, Stjepan II. osvaja sve dalmatinske gradove osim Zadra i sjevernih otoka. Sukob se nastavlja poslije povratka dužda s Istoka i to u duždevu korist. Dužd 1125. godine osvaja Split i Trogir, a grad Biograd sravnjuje sa zemljom. Hrvatsko-ugarskom vladaru Beli II. Slijepom trebalo je neko vrijeme da otme Mlečanima sve što su prethodno osvojili, osim Zadra i sjevernih otoka.⁴⁶ Da Mlečani nisu bili stalno u sukobu s hrvatskim gradovima na moru, pokazuje i savez između njih i Pule 1145. godine. Savez je bio u obliku vojne pomoći koja je bila potreba Mlečanima, a poslije je došlo do suradnje Mlečana s Umagom, Porečom i Novigradom. Za vrijeme kralja Stjepana III. na hrvatsko-ugarskom prijestolju dolazi do trzavica između Bizanta i Mlečana. Bizant je poduzeo pohod protiv Stjepana III. i osvojio Dalmaciju

---

⁴³ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 28.-32.

⁴⁴ T. Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, str. 66.

⁴⁵ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 32.

⁴⁶ G. Novak, *Prošlost Dalmacije*, str. 96.

1167. godine, što se nikako nije sviđjelo Mlečanima, a nedugo nakon toga dolazi do njihova sukoba koji završava pobjedom Bizanta. Dalmacija je ostala u posjedu bizantskog cara sve do 1180. godine kada prelazi u ruke hrvatsko-ugarskog kralja Bele III.⁴⁷ Još veći udarac za Veneciju bio je taj što su se Zadar i sjeverni otoci vratili pod okrilje hrvatsko-ugarskog kralja. Venecija ih je pokušala vratiti, ali bezuspješno.

Godine 1192. za dužda je izabran Enrico (Henrik) Dandolo za vrijeme kojega je Venecija ostvarila uspjehe na hrvatsko-ugarskom tlu.⁴⁸

4. 3. Unutrašnje promjene

Dolaskom Arpadovića na prijestolje u Kraljevstvo Hrvatske i Dalmacije dogodile su se i neke promjene na unutrašnjem planu. Počevši još od Ladislava i njegova darivanja posjedima pa sve do vladavine Bele III.

Nakon dogovora Kolomana i hrvatskog naroda o ulasku u personalu uniju došlo je povezivanja između dva naroda. Mađari su se, iako su samo formalno bili na vlasti u Kraljevstvu Hrvatske i Dalmacije, čvršće vezali za neka područja. To se prvenstveno odnosilo na Slavoniju koja je većim dijelom došla pod mađarsku upravu još za Ladislavova pohoda, a i neposredna blizina središtu Kraljevstva pogodovala je toj čvršćoj povezanosti. Budući da je Hrvatsku i Ugarsku povezivala samo osoba vladara, Mađari Hrvatsku nikad nisu posve pridružili Ugarskoj. Upravo to odstojanje omogućilo je da se u Hrvatskoj uzdignu porodice koje će poslije igrati značajnu ulogu u hrvatskoj povijesti.⁴⁹ Nada Klaić priklanja se ranije navedenom odnosu Hrvatske i Ugarske te navodi: „*Dakle, ako vladar u doma patrimonijalnog kraljevstva ne može u nekoj zemlji organizirati svoju vlast, ako u njoj nema pravo ubirati svoje poreze i dijeliti zemlje, onda je on zaista u takvoj zemlji stranac. Tu su Arpadovići doista bili u Hrvatskoj u XII. i u pretežnom dijelu XIII. stoljeća.*“⁵⁰

Hrvatska se nakon dolaska Arpadovića dijelila jednako kao i u ranijoj povijesti na pravu Hrvatsku i Dalmaciju. Dalmacija je prvotno obuhvaćala primorske općine Trogir, Zadar i Split te gradove Rab, Pag, Krk i Osor s otocima. Poslije se Dalmacija „proširila“ te su pod nju spadali otoci Hvar, Brač i Korčula te gradovi Šibenik i Nin. Pod Hrvatsku su spadala sva područja koja su se prostirala od Drave preko Gvozda sve na jug do ušća Neretve. Poslije se Slavonija počela

---

⁴⁷ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 34.-37.

⁴⁸ G. Novak, *Prošlost Dalmacije*, str. 96.-97.

⁴⁹ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 314.-315.

⁵⁰ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 361.

izdvajati kao poseban dio Kraljevstva. Kao najvažnija osoba u Kraljevstvu bio je kralj, a iza njega nalazio se herceg, zatim ban. Funkcija hercega bila je u rukama osoba kraljevske krvi (kraljeva braća ili sinovi, uglavnom prvorođenci). On je bio kraljev zamjenik u hrvatskom dijelu Kraljevstva, a njemu je bio podložan ban, svi dostojanstvenici i velikaši. Zatim, funkcija bana koji je predstavljao kraljeva namjesnika u hrvatskom dijelu Kraljevstva. On je, kako je prethodno spomenuto, bio podložan hercegu i pomagao mu u poslovima, a i kao samostalna figura igrao je veliku ulogu u upravljanju hrvatskim dijelom Kraljevstva. Kao jedna od bitnih uloga koju je vršio, bila je uloga vrhovnog suca u kraljevstvu (odmah nakon kralja), a uz to bio je i vrhovni vojvoda hrvatske vojske.⁵¹

4. 3. 1. Osnivanje županija i uvođenje feudalizma

U svom nastojanju da u hrvatskom dijelu Kraljevstva organiziraju svoju vlast, Arpadovići su probali uvesti sustav županija koji je prije postojao u Ugarskoj. Međutim, to su uspjeli izvršiti samo na području Slavonije dok je teritorij Hrvatske i Dalmacije ostao netaknut.⁵²

Županije u Slavoniji nastale su po principu spajanja više starohrvatskih župa. Uz to, one su dobile i uređenje po uzoru na ono koje je bilo prisutno u Ugarskoj. Na čelu županije nalazio se župan kojega je postavljao kralj.⁵³ Županije koje su se nalazile na području Slavonije u 12. i 13. stoljeću bile su sljedeće: Zagrebačka, Križevačka, Vukovska, Požeška, Varaždinska, Gorička, Gorska, Zagorska, Krapinska, Komarnička, Garička, Virovitička, Novačka.⁵⁴ Svaka županija imala je svoje središte, odnosno utvrđeni grad (castrum) na čijem čelu se nalazio kastelan ili gradšćik. Oko grada nalazio se prostor koji se nazivao podgrađe, a od njega su se kasnije razvile varoši i gradovi. Ljudi koji su nastanjivali taj prostor imali su određene obaveze prema gradu.⁵⁵ Nada Klaić navodi kako je zapravo uspostava županija značila i njihovo raspadanje. To potvrđuje sljedećim navodom: „*Jedva što je Ladislav okupio svoje zemlje oko zagrebačkog kastruma, već je bio primoran da ih poklanja ne samo novoosnovanoj crkvi već i velikašima koji su tu crkvu zaštićivali*“.⁵⁶ Osim županijama kralj se posebno posvetio pograničnim područjima prema Hrvatskoj koja je nastojao vojno utvrditi. Među tim područjima ističe se Gvozd. Kada je uspostavio županije, kralj je stanovnike nastojao podrediti i svom

---

⁵¹ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 315.-319.

⁵² Skupina autora, *Historija naroda Jugoslavije*, Školska knjiga, Zagreb 1959., str. 673.-674.

⁵³ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 321.

⁵⁴ Skupina autora, *Hrvatske županije kroz stoljeća*, Školska knjiga, Zagreb 1996., str. 21.-31.

⁵⁵ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 321.-322.

⁵⁶ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 258.

poreznom sustavu. U Slavoniji se ističe marturina ili kunovina koja je predstavljala osnovna davanja od selišne zemlje. Kako u Dalmaciji nisu uspjeli uspostaviti županijski sustav pojedine porodice uspjele su se izdići i proširiti svoju vlast.⁵⁷ Budući da je kralj davao dalmatinskim gradovima mnogobrojne povlastice, oni su te povlastice nastojali iskoristiti u korist svoje obitelji.⁵⁸ Nastojali su te posjede koje je kralj potvrdio, pretvoriti u nasljedno leno, a kada su u tome uspjeli, njihove porodice dobivaju karakter malih dinasta u tom dijelu Kraljevstva.⁵⁹

Uz osnivanje županijskog sistema Arpadovići su polako počeli uvoditi feudalizam koji je doveo od podjele među narodom. To se posebno vidjelo po tome što je vladar s pojedinim župama i posjedima trajno darivao svjetovne i duhovne velikaše. Zbog toga dolazi do pojave kneza, odnosno, nasljednog vazala koji je zamijenio župana. Kralj je takvim uređenjem sebi nastojao osigurati vojsku koja mu je prijeko potreba. Jedna takva kraljeva darovnica datira iz 1193. godine kada je Bela III. darovao krčkom knezu Bartolu u leno župu Modruš.⁶⁰ Ubrzo pojavom feudalizma počinju se isticati hrvatske velikaške obitelji koje će igrati bitnu ulogu u daljnim događanjima u Kraljevstvu. Od velikaških obitelji ističu se Krčki knezovi, Omiški knezovi Kačići, knezovi Bribirski, knezovi Cetinski, knezovi gorički i vodički Babonići.⁶¹

4. 3. 2. Raslojavanje stanovništva

Dolaskom Arpadovića i uvođenjem mnogih promjena u unutrašnje ustrojstvo dolazi do raslojavanja stanovništva. Uz plemićki stalež koji se još i u ranijim vremenima dijelio na viši i niži pojavljuje se građanski stalež. Oni plemići koji su od vladara primili zemlju kao nasljedno leno sada postaju feudalne kneževske porodice. Kraljeve donacije odigrale su veliku ulogu u raslojavanju plemićkog staleža.⁶² One osobe koje su primile donaciju, a nisu plemići, njihov status se mijenja i postaju plemići. Glavni razlog zašto dolazi do stvaranja novog sloja plemića je što su kraljevu darovnicu mogli primiti samo plemići. Primajući darovnicu donatori su bili obavezni na vojnu službu s određenim brojem vojnika. Svaki posjed koji je donator primio činio je posebno organiziranu sudsku, ekonomsku i upravnu cjelinu koja nije bila pod upravom

---

⁵⁷ Na području Dalmacije, odnosno na istočnoj obali Jadrana javljaju se komune. Komune su predstavljale teritorijalne jedinice vlasti s vlastitom samoupravom u kojima su se ljudi organizirali prema vlastitim interesima. Komune su za razliku od županije imale djelomičnu ili potpunu samostalnost u odnosu na vladare i velikaše (plemiće). O visokom stupnju samouprave istočnojadranskih komunala svjedoče sačuvani gradski statuti koji su označavali prekretnicu za njihov razvoj. Glavni razlog je što su statuti, kodifikacijom običajnog prava, omogućili da komune postanu izdvojena društva u srednjovjekovnom svijetu. Više o dalmatinskim komunama pogledati na: (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=32683>) točka zarez Skupine autora, *Povijest Hrvata srednji vijek – prva knjiga*, str. 205.-206.

⁵⁸ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 262.-263, 362.

⁵⁹ Skupina autora, *Historija naroda Jugoslavije*, str. 673.

⁶⁰ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 321.

⁶¹ F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, str. 176.-177.

⁶² V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 324.

župana. Prvotno se novi sloj plemića razlikovao od visokog plemstva, ali kasnije su razlike postepeno nestajale i stvorio se jedan sloj plemića.⁶³ Osim plemićkog sloja postojao je i sloj podanika. Oni su predstavljali one stanovnike koji su u zamjenu za boravak na tuđoj zemlji tu zemlju obrađivali. Ovisno o zemlji koju su nastanjivali podanici (vazali) nazivali su se drugačijim nazivima. Oni koji su se nalazili na posjedima svjetovnih velikaša nazivali su se kmetovi, oni koji su se nalazili na kraljevskim posjedima nazivali su se udvornici, a oni koji su se nalazili na posjedima duhovnih velikaša nazivali su se predijalisti. Najniži sloj predstavljali su robovi ili servi.⁶⁴

5. Događanja u Kraljevstvu prije dolaska Andrije II. na vlast

Nedugo nakon što je uspio okupiti sve zemlje pod svojom vlašću, Bela III. ukinuo je senioratorsko načelo, a isto je napravio i s uredbom po kojoj kraljev brat dobiva hrvatsko kraljevstvo u upravu kao posebnu hercegovinu. Razlog toga bio je taj što je svome starijem sinu Emeriku 1185. godine htio osigurati krunu tako što ga kruni po principu primogeniture i prenosi na njega one uvjete uredbe koje je prethodnu ukinuo.⁶⁵ Bela III. je za vrijeme svoje vladavine 1185. godine okrunio starijeg sina Emerika za kralja kako bi mu osigurao tron nakon smrti. Isto to učinio je i par godina kasnije, odnosno godine 1194. kada mu je dao na upravljanje Kraljevstvo Hrvatske i Dalmacije kao njezin upravitelj (herceg). Tako je starijem sinu osigurao Kraljevstvo Hrvatske i Dalmacije, a mlađem sinu Andriji ostavio je vojvodinu Halič (Galiciju), ali to se ubrzo promijenilo. Bela III. gubi posjed Haliča (Galicije) te tako ostavlja mlađeg sina Andriju bez zemlje kojom može upravljati. Već se od toga trenutka mogao osjetiti lagani razdor koji se pojavio između braće.

Kralj Bela III. namjeravao je otići u križarski rat, ali ga je smrt pretekla. U svojim zadnjima danima života kralj se obratio mlađem sinu Andriji i povjerio mu da je namjeravao otići u križarski rat, ali da to nije uspio te ga stoga moli da ostvari taj pothvat. Za to mu je namijenio blago i ostale stvari koje je skupljao za pohod na Istok.⁶⁶ Nedugo nakon toga, godine 1196., umire kralj Bela III. koji je vladao kada je njegovo kraljevstvo bilo na vrhuncu moći.⁶⁷ Za vrijeme zadnjih godina Beline vlasti, stanje u hrvatskom dijelu Kraljevstva počelo se

---

⁶³ Skupina autora, *Historija naroda Jugooslavije*, str. 680.-681.

⁶⁴ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 324.-325.

⁶⁵ F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, str. 179.

⁶⁶ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 208.-210.

⁶⁷ L. Kontler, *Povijet Mađarske – Tisuću godina u Srednjoj Europi*, str. 81.

mijenjati. Kraljeve donacije potaknule su uspon određenih porodica koje će bitno utjecati na vlast budućih kraljeva.

5. 1. Sukob između Emerika i Andrije

Bela III. prije svoje smrti uredio je sve stvari u svojem Kraljevstvu, ne sluteći loše stvari koje će se kasnije dogoditi između njegovih sinova. Razdor između sinova loše će se odraziti na Hrvatsku i Ugarsku zato što će unutrašnje razmirice otežati bilo kakav napredak. Nakon Beline smrti, na prijestolje je došao Emerik koji je za vrijeme svoga oca vladao Kraljevstvom Hrvatske i Dalmacije.

Emerik je nastavio očevu politiku i neprijateljski se odnosio prema Srbima i Bugarima. To je posebno podržavao papa koji je htio te dvije zemlje staviti pod okrilje Rima i napokon protjerati sve ono loše za Katoličku Crkvu iz njih. Tako je Emerik u papi našao saveznika u borbi za vlast nad Bugarima i Srbima. Poslije će se pokazati da će se Emeriku neprijateljstvo prema Srbima i Bugarima obiti o glavu. Skoro u isto vrijeme kada i Emerik dolazi na tron, dolazi do promjena i na tronu u Bugarskoj i Srbiji. Na srpski tron sjeda Stjepan Prvovjenčani, a na bugarski Kalojan. Emerik se namjeravao sukobiti s njima što prije, ali to mu nisu dopustile prilike u vlastitoj zemlji. Naime, mlađi brat Andrija, nezadovoljan položajem u kojem se našao nakon očeve smrti, tražio je svoje pravo na Kraljevstvo Hrvatske i Dalmacije s Bosnom. Zbog toga izbijaju sukobi između braće koji će potrajati za sve vrijeme Emerikove vladavine.⁶⁸

Prvi sukob izbija 1197. godine kada je Andrija odlučio iskoristiti očevu zlato, namijenjeno za križarski pohod, da se dokopa željenih posjeda i krune. Vođen velikim motivom Andrija je uspio staviti pod svoju vlast Kraljevstvo Hrvatske i Dalmacije s Bosnom. U prilog tome išlo je i to što su na njegovoj strani bili velikaši koji su mu olakšali prisvajanje Kraljevstva kao baštinu, ali tu sukobu nije bilo kraja. Kako je na prijestolje u Rimu došao papa Inocent III., Emerik mu se obratio za pomoć. Iako je papa intervenirao, Andrija se oglušio na sve što mu je on poručio te je nastavio s pohodom po Kraljevstvu Hrvatske i Dalmacije.⁶⁹ Tako je došao u Zadar i tu se prozvao „*Božjom milošću herceg Zadra, čitave Dalmacije i Hrvatske, kao i Humske zemlje*“.⁷⁰ Poslije je Andrija pošao i u ostale dalmatinske gradove i uspio je za sebe vezati svjetovne i crkvene vlastodršce. Time je napokon Andrija u travnju 1198. godine ostvario većinu svojih težnji, odnosno da postane upravitelj Kraljevstva Hrvatske i Dalmacije i Bosne. Sada kada se našao u povoljnom položaju, Andrija se nastojao pomiriti s papom tako što je

---

⁶⁸ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 211.-212.

⁶⁹ T. Smičiklas, *Povijest Hrvatska – dio prvi*, str. 327.-328.

⁷⁰ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 213.

krenuo u sukob s Bugarskom i Srbijom, ali papa nedugo nakon toga šalje pismo u kojem prijeti interdiktom (crkvenom kletvom) ako ne dođe do mira između braće. Na kraju, uz posredovanje svećenstva s hrvatske i ugarske strane, dolazi do mira između braće u kojem je Andrija priznao Emerika za svoga kralja, a Emerik je priznao Andriji pravo na baštinu.⁷¹

Iako se činilo da je napokon došlo do primirja između braće, ubrzo opet dolazi do sukoba. Pretpostavka je da je Andrija napao brata s ciljem da izvrši ono čemu je od ranih početaka težio, a to je prijestolje. Zbog ponovnog sukoba papa je odlučio Andriju izopćiti iz crkve, ali usprkos tome na Andrijinu stranu stali su splitski i zadarski nadbiskup. U svom pohodu na krunu Andrija se našao pred velikim gubitkom. Naime, Emerik je žestoko uzvratio bratu i spriječio ga u njegovom naumu, a da stvari budu još gore za Andriju, Emerik mu oduzima čast hercega. Andrija se uspijeva skloniti u susjednu Austriju kod vojvode Leopolda, ali ne zadugo. Emerik se zaputio u Austriju i poharao je, ali srećom, intervencijom rimskog pape došlo je do novog primirja između braće. Kralj je čak vratio baštinu svome bratu i tako se Andrija 1200. godine opet nazivao „*herceg Dalmacije, Hrvatske i Humske zemlje*.“⁷²

Nakon drugog sukoba između braće mir je potrajao znatno duže. Dvije godine trebale su Andriji da se opet ohrabri za pohod na krunu. Taj treći sukob bio je i konačna bitka između braće koja je napokon dobila pobjednika. U odlučujućem sukobu uz Andriju je pristala većina naroda u zemlji tako da je kralj ostao praktički prepušten sebi. U odlučujućoj bitki kod Drave pokraj Varaždina našle su se dvije sukobljene strane. Kako je kralj bio podređen u ovome sukobu, odlučio se na drastičan potez. Uoči bitke ušetao je u protivnički tabor i, kako je zapisao Toma Arhiđakon, rekao: „*Sad ću vidjeti, tko će se usuditi pružiti ruku na krv kraljevskog roda*“.⁷³ Tim potezom Emerik je navukao strah na suprotnoj strani te su mu se svi nazočni odlučili pokoriti. Tako neometan dolazi kod brata u tabor te zapovijedi svojim ljudima da ga zarobe. Tada napokon prestaje sukob između braće, a Andrija je za kaznu zatvoren u kulu Kneginec pokraj Varaždina.⁷⁴

Kraj sukoba s bratom nije značio i kraj sukoba za vrijeme svoje vladavine. Emerik je sad svoje snage usmjerio u borbu s Bugarima, Srbima i nevjernicima u Bosni, a i u sukob s križarima s kojima se nije na vrijeme suočio.

---

⁷¹ Isto, str. 213.

⁷² Isto, str. 213.-214.

⁷³ T. Arhiđakon, *Kronika*, str. 74.

⁷⁴ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 215.

5. 2. Bitka za Zadar u jeku četvrtog križarskog rata

U jeku sukoba između braće za hrvatsko-ugarsko prijestolje i miješanje istih u sukobe na Balkanu odigrala se važna bitka koja je utjecala na sudbinu jednog grada na Jadranu. Riječ je o Zadru i četvrtom križarskom ratu koji je poslužio za njegovo osvajanje.

Budući da su se Emerik i Andrija neprestano sukobljavali između sebe, a kasnije i u poslovima na Balkanu, Mlečani su to odlučili iskoristiti. Nakon što je Emerik zatvorio brata u Kneginec okrenuo se Balkanu, točnije nevjernicima u Bosni te Srbima i Bugarima. Upravo u to vrijeme papa Inocent III. zahtijevao je da se pođe u novi križarski rat. Kako je križarima bio potreban prijevoz preko mora, a Mlečani su se i ranije susretali s ovakvom vrstom posla, sklopili su s Mlečanima dogovor o prijevozu. Mletački dužd objeručke je prihvatio zahtjev križara kako bi ih iskoristio za svoje planove. Mlečani su težili da se prošire na Istok, a prvenstveno su željeli osvojiti Egipat. Odlučeno je da će križari Mlečanima isplatiti 85 000 srebrnih maraka za „50 mletačkih lađa s mletačkom posadom, dovoljan broj lađa za 4500 vitezova, isto toliko konja i 9000 njihovih konjušnika, zatim za 20 000 pješaka kao i njima potrebnu hranu.“⁷⁵ Toma Arhiđakon napominje da su Mlečani uz novce tražili i da im križari pomognu u borbi s njihovim neprijateljima gdje god na njih naiđu.⁷⁶ Kada je došlo vrijeme za naplatu, križari su ostali kratkih rukava, a to su odlučili iskoristiti Mlečani. Prije nego se obratio križarima s prijedlogom, dužd se obratio svojem narodu. Predložio im je da križare iskoriste za osvajanje Zadra koji im godinama zadaje probleme i odbija se pokoriti njihovoj vlasti. Nakon dogovora koji su postigli između sebe, dužd je uputio zahtjev križarima koji su ga, iako nevoljko, ipak prihvatili kako bi mogli što prije krenuti na pohod. Nakon toga se i sam dužd Dandolo odlučio priključiti križarima u pohodu.⁷⁷

Prije dolaska u svetu zemlju godine 1202., križari su se zaustavili u blizini Zadra te provalili u zadarsku luku. Nakon što su se utaborili ispod zidina, križari su započeli žestoke napade kojima su Zadranima odolijevali nekoliko dana, ali ubrzo je došlo do onog neizbježnog. Zadranima su tražili nagodbu, ali križari se nisu odazivali i nakon provale u grad počeli su s pustošenjem i pljačkanjem.⁷⁸ Većina Zadrana spasila se tako što je izbjegla iz grada u susjedne gradove i otoke. Iako je papa zaprijetio križarima i mletačkom duždu, ipak nije uspio utjecati na ishod bitke. Nakon osvajanja križari i dužd odlučili su da će se zadržati u gradu, a da će

---

⁷⁵ N. Klaić, I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, str. 176.

⁷⁶ T. Arhiđakon, *Kronika*, str. 76.

⁷⁷ N. Klaić, I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, str. 176.-177.

⁷⁸ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 219.

pohod nastaviti tek u proljeće. Ponovno su uslijedile osude pape i hrvatsko-ugarskog kralja Emerika, koji je papu molio za pomoć, ali ništa značajno nije se promijenilo. Pretpostavka zbog koje nije došlo do veće papine intervencije je ta da se papa bojao da će Mlečani uskratiti toliko potrebni prijevoz do Svete zemlje. Međutim, neki od vođa križara nisu se slagali s politikom Mlečana te su napustili Zadar zbog navodnog dogovora s hrvatsko-ugarskim kraljem. Zanimljivo je Tomino viđenje osvajanja Zadra od križara i Mlečana. Toma govori kako su Zadranici bili „*naduvani od oholosti, uzneseni od moći, hvastajući se za nasilja, likujući za pakost, da su prezreli zakon katoličke vjere i dopustili da ih se heretičkim gnojem poškropi*“.⁷⁹ Iz Tominog viđenja može se vidjeti kako nije pretjerano volio Zadranice koji su bili konkurencija Splitu u to vrijeme i da smatra da je Zadranice snašla zaslužena kazna.

Prije nego su križari nastavili svoj pohod na Istok, dužd je postavio svoje ljude u gradu i poružio zidine ako dođe do ponovnog sukoba. Nakon njegova odlaska Zadranici su odlučili vratiti svoj grad, a na to je duždov sin Rajnerije zapovijedio da se na otoku Ugljanu podigne manja utvrda uz pomoć koje će braniti prostor oko grada i sam grad. Kao pomoć Zadranima, u kraljevo ime uskače splitski nadbiskup Bernard. Razlog kraljeve odsutnosti bio je taj što se on upleo u ratove s nevjernicima u Bosni gdje se na kraju ban Kulin priklonio Svetoj Stolicu, a isto tako bavio se poslovima u Srbiji. Emerik se umiješao u sukob braće Stjepana Prvovjenčanog i Vukana, da bi na kraju Emerik upao u Srbiju i stavio je pod svoju vlast te se tom prilikom proglasio kraljem Srbije.⁸⁰ Za to vrijeme, Bernard je dobio novce od templara iz Vrane te je uz tu novčanu pomoć kupio plaćenike iz Napulja. Kada su plaćenici odlučili pomoći Zadranima, uslijedio je združeni zadarsko-napuljski napad. Budući da je mletačka vojska bila slabija i malobrojnija, izgubila je svoj položaj na otoku Ugljanu te je tvrđava na tom otoku bila uništena. Nakon toga Zadranici su mogli nesmetano ući u svoj grad i ponovno ga naseliti. Od ostalih bitnih ljudi koji su pomogli u oslobađanju Zadra spominje se i ondašnji najmoćniji hrvatski velikaš Domald.⁸¹

5. 2. 1. Konačni pad Zadra u ruke Mlečana

Nakon povratka u svoj grad godine 1204., Zadranici su se počeli ponovno nastanjivati u njemu i obnavljati ga. Međutim, nisu ni mogli slutiti da će ubrzo opet doći u ruke Mlečana. Naime, nedugo nakon što su Mlečani izgubili i Zadranici se vratili pod okrilje hrvatsko-ugarskog kralja Emerika, Mlečani su se odlučili na ponovni napad. Napad je organizirao i predvodio

---

⁷⁹ T. Arhidakon, *Kronika*, str. 76.

⁸⁰ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 217.-219.

⁸¹ N. Klaić, I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, str. 180.-181.

Rajnerije Dandolo. On se odlučio osvetiti Zadranima i nadbiskupu Bernardu za naneseni poraz.⁸²

Prema Nadi Klaić, Zadrani su se uplašili ponovnog naleta Mlečana te su odlučili izbjeći sukob sporazumom. Ona napominje da je Zadrane na ovu odluku dodatno potaknula i vijest o smrti kralja Emerika. Nagodba je bila pogubna za Zadar zato što je sve bilo podređeno Mlečanima. Zadrani su nagodbom morali prihvatiti da uvijek biraju nadbiskupa i kneza s mletačkog područja, da moraju časno primiti dužda, da moraju sudjelovati u mletačkim vojnim sukobima s određenim brojem vojske, da zidine ne smiju dirati bez dopuštenja dužda, da moraju godišnje plaćati danak, da moraju primiti natrag mletačke iseljenike i vratiti im posjede, da moraju dati 30 talaca, da moraju ustupiti zemlju za gradnju duždeve palače.⁸³ Nakon sklapanja konačnog mira između Zadra i Venecije, Zadar je izgubio sve one povlastice koje je imao u vrijeme kada je bio pod krunom Arpadovića.

6. Vladavina Andrije II.

Andrijinom usponu na vlast prethodila je konstantna borba s njegovim bratom Emerikom, a ona konačno prestaje pred kraljevu smrt. Prije svoje smrti kralj je dao svojeg malodobnog sina Ladislava okruniti za kralja, a brata Andriju pustio je iz tamnice i proglasio ga njegovim skrbnikom. Ubrzo nakon smrti kralja Emerika, umire i njegov sin Ladislav te time Andrija nakon duge borbe za vlast napokon sjeda na prijestolje 1205. godine. Andrija II. je prilikom dolaska na vlast morao položiti krunidbenu prisegu čime je postao prvi hrvatsko-ugarski kralj koji je tako stupio na vlast, međutim tu prisegu nije opravdao.⁸⁴ Razdoblje njegove vladavine neće se po karakteru znatnije razlikovati od razdoblja njegova brata Emerika. Njegova vlast će konstantno biti obilježena sukobima unutar Kraljevstva koje će biti odraz kraljeve nesposobnosti da samostalno vlada Kraljevstvom. Tome je pogodio i povratak njegove žene Gertrude u Kraljevstvo nakon što je bila protjerana za vrijeme kralja Emerika. Sva događanja koja su prethodila njegovoj vladavini negativno su utjecala na moć i ugled kralja, a pogodovala su porastu moći svjetovnih i crkvenih velikaša.⁸⁵ Tom gledištu priklanja se i Tadija Smičiklas koji navodi kako je u vrijeme Andrijine vladavine Venecija postala prava sila

---

⁸² V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 219.-220.

⁸³ N. Klaić, I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, str. 182.

⁸⁴ V. Klaić, *Povijest hrvata – knjiga prva*, str. 220.-222.

⁸⁵ F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, str. 182.

na Sredozemlju, a događaje na Balkanu, narod u Hrvatsko-ugarskom Kraljevstvu, može samo promatrati zbog Andrijinog kukavičkog vladanja.⁸⁶

6. 1. Obilježja vladavine do Zlatne bule

Odmah nakon dolaska na prijestolje Andrijin karakter dolazi do izražaja. Umjesto da drži uzde Kraljevstva u svojim rukama, on ih je prepustio svojoj ženi Gertrudi koja je negativno utjecala na Kraljevstvo. Ona je omogućila Nijemcima da se nesmetano nasele u Kraljevstvu, a svojim rođacima otvorila je put do visokih položaja. Time se nametnula kao trn u oku hrvatsko-ugarskom narodu koji nikako nije odobravao kraljičina djela. Posebno nezadovoljstvo izazvalo je postavljanje kraljičinog brata bamberskog opata Bertolda na položaj kaločkog nadbiskupa.⁸⁷ Kraljičin položaj ubrzo se dodatno učvrstio zbog toga što je bila trudna. Andrija se obratio papi Inocentu III. da ako se rodi sin da ga odmah proglasi njegovim nasljednikom kako bi mu osigurao prijestolje.⁸⁸

U početku svoje vladavine Andrija se zaputio u Halič (Galiciju) kako bi pomogao ondašnjem vladaru knezu Danilu. Poziv Andrije II. pokazao se dobrim potezom zato što je uspio suzbiti protivnike, a kneza je postavio za vladara u Vladimirskoj. Tim potezom Andrija II. sada je svojem dotadašnjem naslovu dodao i naslov kralja Haliča i Vladimirske. Upravo u vrijeme kada je Andrija rješavao probleme u Haliču, Gertruda je rodila sina Belu. Andrija se požurio doma te je okrunio svojeg sina Belu za nasljednika 1208. godine. Kraljica nije mirovala ni nakon rođenja Bele te je dopustila svojoj braći, bamberskom biskupu Ekbertu i istarskom markgrofu Henriku, da se sklone kod nje u Kraljevstvu.⁸⁹ Nakon njihova dolaska Andrija II. darivao ih je brojnim posjedima, a sestra ih je odlikovala mnogim častima. Da bi situacija bila još gora, pobrinuo se kralj Andrija II. kada je kraljičinog brata Bertolda postavio za bana u Hrvatskoj koji je na tom položaju boravio od 1209. pa sve do početka 1212. godine. U trenutcima kada su darivana kraljičina braća, tih povlastica nisu bili lišeni ni drugi kraljičini rođaci. Oni su isto darivani posjedima, a Andrija nije zaboravio ni na one koji su mu pomagali u borbi s bratom Emerikom. Posebno je darivao templare koje je izuzeo od banskog suda, a grad Varaždin dobio je status, odnosno, privilegij slobodnog grada.⁹⁰ Rasipan i raskošan način života nikako se nije svidio narodu u jednoj i drugoj polovici Kraljevstva te su oni smatrali da je napokon došlo vrijeme na njihovu reakciju. Njihova zamisao je bila da sruše Andriju II. s

---

⁸⁶ T. Smičiklas, *Poviest Hrvatska – dio prvi*, str. 333.

⁸⁷ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 222.

⁸⁸ T. Smičiklas, *Poviest Hrvatska – dio prvi*, str. 333.

⁸⁹ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 222.-223.

⁹⁰ T. Smičiklas, *Poviest Hrvatska – dio prvi*, str. 333.

prijestolja i dovedu Gejzu (ili njegove sinove), koji je bio mlađi brat Andrijina oca Bele III. Kako je on boravio u Carigradu, pobunjena strana odlučila je tamo poslati svoje poslanike da mu izlože svoj prijedlog o rušenju Andrije II. s prijestolja. Nažalost, poslanike je u Splitu uhvatio knez Domald, načelnik Splita i Šibenika, koji je sve javio kralju Andriji II. pa pobunjena strana nije uspjela ostvariti svoj naum. Kako je kralj bio široke ruke prema onima koji su mu pomagali, nagradio je Domalda sa župom Cetinom s Triljem te tako omogućio Domaldu da još više ojača svoj položaj.⁹¹

Nakon tih događaja Andrija i njegova žena Gertruda nastavili su svoj rastrošan život, što će se njegovoj ženi ubrzo obiti od glavu. Kraljičinog brata Bertolda ponovno je darivala kraljevska obitelj čime je u svojim rukama imao titule hrvatskog bana, nadbiskupa kaločkog i vojvode erdeljskog. Tim je Bertold postao izrazito moćan, ali omražen od naroda.⁹² Bertold je ubrzo dobio priliku da zajedno sa svojom sestrom upravlja Kraljevstvom. Andriju su pozvali stanovnici u Haliču da svoga mlađeg sina Kolomana okruni za njihova kralja. Andrija takvu priliku nije htio propustiti te je prije polaska na put, Kraljevstvo povjerio svojoj ženi Gertrudi i njezinom bratu Bertoldu, a uz njih je postavio i palatina Benka.

Kraljevu odsutnost iskoristila je protivna stranka kako bi se jednom zauvijek riješila kraljice. O kraljičinoj smrt nastala je legenda u kojoj se navodi kako je kraljičin brat Bertold iskoristio palatinovu ženu uz pomoć kraljice. Kada je palatin za to saznao, odlučio se odmah osvetiti, a kako je Bertold pobjegao iz Ugarske, pokupivši sve kraljevsko blago, urotnici su se obušili na kraljicu. Napad su predvodili župan Petar i hrvatski ban Šimun, a imali su odobrenje ostrogonskog nadbiskupa Ivana i samog palatina Benka. Godine 1213. kraljica je ubijena, a njezinu djecu spasio je odgojitelj Salamon. Odmah zatim uslijedio je protunapad i župan Petar je ubijen, a ostali urotnici su sretno umaknuli.⁹³ Ipak u stvarnosti se sve drugačije odigralo, ali ishod je bio isti. Protivnička stranka koja se uzdigla protiv kralja i kraljice iskoristila je kraljevu odsutnost i napala je kraljicu i njezina brata godine 1213. u lovu. Sve se odigralo u Piliškoj šumi kod Budima. Kraljica Gertruda dopala je pod oružje protivničke stranke dok je njezin brat sretno pobjegao.⁹⁴ Andriji II. ništa drugo nije preostalo nego da se vrati u zemlju i obračuna s urotnicima. Budući da je sada kraljičino mjesto ostalo prazno, Andrija nije dugo čekao da ga popuni. Izbor je pao na Jolantu, sestru latinskih careva Balduina i Henrika. Andriji se sreća osmjehnula kada je umro latinski car Henrik, koji iza sebe nije ostavio potomka. Tako je

---

⁹¹ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 223.-224.

⁹² T. Smičiklas, *Povijest Hrvatska – dio prvi*, str. 334.

⁹³ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 224.

⁹⁴ F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, str. 182.

Andrija nenadano došao u položaj da se nađe na čelu Latinskog Carstva. Za taj se položaj morao boriti s Petrom de Courtenayem. Za vrijeme tih prilika Andrija je odlučio svoga sina Kolomana, uz blagoslov pape, okruniti za kralja u Haliču.⁹⁵ Taj potez poslije će se pokazati potpunim promašajem zbog toga što će Koloman biti prisiljen da napusti svoj položaj i na taj način propast će svi planovi koje je Andrija gajio za svojeg sina na tom području.⁹⁶

6. 1. 1. Andrijina priprema i odlazak u križarski rat

Budući da se kralj Andrija II. našao u povoljnom položaju glede prijestolja Latinskog Carstva, odlučio je pokušati zadobiti prijestolje. Andrija se obratio papi zbog ponuđene mogućnosti sjedanja na novo prijestolje, ali nije naišao na očekivani odgovor. Razlog je možda u tome što je u to vrijeme novi papa postao Honorije III. koji nije htio da Andrijina moć toliko poraste te ga je podsjetio na križarski rat koji je davnih dana trebao provesti. Navedenu situaciju iskoristio je drugi pretendent na prijestolje, Petar de Courtenay, te se obratio papi, a on ga je u travnju 1217. godine okrunio za latinskog cara. Na njegovu žalost ubrzo pada u zarobljeništvo te na njegovo mjesto dolazi njegov sin Robert.⁹⁷

Toma Arhidakon navodi kako se Andrija sada odlučio na križarski rat zbog svega što mu se dogodilo i smatrao je da je napokon došlo vrijeme da ispuni obećanje koje je dao svojem ocu.⁹⁸ Međutim, Nada Klaić ističe da je Tomino viđenje pogrešno i da ga je Andrija uspio prevariti u svojem naumu. Ona napominje da je Andrijin cilj cijelo vrijeme bio prijestolje Latinskog Carstva, ali ga je vješto prikrio tako što je rekao da zapravo ide u križarski rat, koji je davno obećanje dano ocu.⁹⁹ Kada je uvidio da će morati osobno poći do Latinskog Carstva da dođe do željenog prijestolja, Andrija je shvatio da nema potrebnog prijevoza preko mora. Zbog toga se odlučio obratiti Mlečanima koji su jedva dočekali ovakvu priliku. U kraljevo ime pregovarali su prior templara Poncije de Cruce i erdeljski vojvoda Aleksandar s mletačkim duždom Petrom Zianom. Dogovor koji su utanačili bio je veoma nepovoljan za Hrvatsku stranu Kraljevstva. Naime, kako kralj nije imao dovoljno novaca da plati prijevoz, odlučio se u svoje ime i ime svojih budućih nasljednika odreći prava na Zadar i njegov kotar, a sve to stavljeno je na papir i odlučeno da ga mora potvrditi i sam papa. Mlečani su zauzvrat obećali kralju osigurati prijevoz u obliku potpuno opremljenih brodova koji će kralja čekati u splitskoj luci.¹⁰⁰ Prije

---

⁹⁵ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 225.

⁹⁶ F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, str. 182.

⁹⁷ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 225.

⁹⁸ T. Arhidakon, *Kronika*, str. 81.

⁹⁹ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 308.

¹⁰⁰ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 225.-226.

svojem polaska u križarski rat Andrija je odlučio urediti sve stvari u Kraljevstvu. Prvo je među svojim sinovima odredio redosljed nasljeđivanja u slučaju svoje smrti, a on je glasio: Bela, Koloman, Andrija. Zatim je postavio ljude koji će u njegovo ime upravljati Kraljevstvom dok njega ne bude bilo. Za glavnog čovjeka u Ugarskoj postavio je ostrogonskog nadbiskupa Ivana, a u Hrvatskoj je postavio priora templara Poncija de Crucea.¹⁰¹

Napokon, kada je došlo vrijeme polaska Andriji se pridružilo veliko ljudstvo, a isticao se austrijski vojvoda Leopold VI. Slavni. Prvo su se zaputili na jug do Drave, a zatim do Zagreba gdje je Andrija sudjelovao u posveti nove stolne crkve Svetog Stjepana. Nakon toga je potvrdio stare povlastice zagrebačkoj crkvi te se zaputio preko Gvozda u Dalmaciju (Split). Ne putu su mu se pridružili i neki hrvatski velikaši od koji se ističu Babonići, točnije, vodički knez Stjepan.¹⁰² Toma je opisao stanje u Splitu pred kraljev dolazak: „*A poslao je naprijed svu spremu oružja i hrane u mnoštvu kola i tegleću marvu. Oni došavši, napunili su sve oko grada. Na traženje, pak, gospodina kralja dadu Splićani čitavo predgrađe za ukonačivanje putnika...*“¹⁰³ Dalje u tekstu opisuje kraljev svečani dolazak u grad: „*I tako godine našeg otkupitelja tisuću dvjesta sedamnaeste, dvadeset trećeg augusta, dođe kralj Andrija u Split. Izašlo je, pak, u susret gospodinu kralju u povorci cjelokupno građanstvo i svi stranci, te čitava gomila njegove vojske, pjevajući mu glasno pohvale...*“¹⁰⁴ Nakon svečana dolaska kralj se s nadbiskupom Bernardom zaputio u crkvu Svetog Dujma gdje je održana misa. Andrija je ostao nekoliko dana u Splitu zato što se morao pripremiti za polazak, a kada je to bilo završeno uvidio je da nema mjesta za sve križare iako su mu Splićani pomogli s dvije galije. Zbog toga su se mnogi morali vratiti svojim kućama. Bitno za spomenuti je i smrt nadbiskupa Bernarda za vrijeme posjeta kralja Andrije.¹⁰⁵

6. 1. 2. Povratak iz rata i njegove posljedice

Andrijina epizoda u križarskom ratu bila je vrlo kratka. Prvenstveno zbog toga što je njegov pravi motiv za križarski rat bilo prijestolje Latinskog Carstva. Kada je uvidio da je izgubio sve šanse za zauzimanje prijestolja, odlučio se na povratak.¹⁰⁶ Dodatan povod kralju za povratak bilo je približavanje Stjepana Prvovjenčanog papi koji mu je poslao krunu i, kao što neki izvori napominju, bolest (trovanje).¹⁰⁷ Na kraju su sve te neprilike natjerale Andriju da se

---

¹⁰¹ T. Smičiklas, *Poviest Hrvatska – dio prvi*, str. 335.

¹⁰² V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 226.

¹⁰³ T. Arhiđakon, *Kronika*, str. 81.

¹⁰⁴ Isto, str. 81.

¹⁰⁵ Isto, str. 81.-82.

¹⁰⁶ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 309.

¹⁰⁷ T. Arhiđakon, *Kronika*, str. 83.

vрати kući nakon samo tri mjeseca provedenog u križarskom ratu. Za svoj povratak kralj je, za razliku morskog puta kojim je došao, izabrao kopneni put. Taj put iskoristio je kako bi sklopio povoljne poslove za sebe i svoju djecu. Osim saveza sklopio je i brakove, a među dogovorenim brakovima bio je i onaj za budućeg prijestolonasljednika Belu. Andrija se u Niceji sastao s carem Teodorom Laskarisem i od njega je isprošio za sina Belu ruku njegove kćeri Marije, koja je odmah poslala s njim u Hrvatsko-ugarsko Kraljevstvo. Kralj je prije dolaska u svoju zemlju naišao na neprilike u Bugarskoj gdje ga je zarobio car Ivan Asen II. Car ga je pustio tek kada je Andrija pristao predati mu svoju kćer Mariju za ženu.¹⁰⁸

Dolaskom kući, kralj je zatekao Kraljevstvo u teškim neprilikama. Za vrijeme njegove odsutnosti osobe koje je ostavio na vlasti nisu uspjele održati konce u svojim rukama te je zbog toga došlo do bezvlašća. Samog nadbiskupa ostrogonskog velikaši su protjerali iz zemlje. Kralj se požalio papi i rekao kako će mu trebati petnaest godina da sve vrati na svoje mjesto. Prije nego se odlučio na uređivanje nereda, Andrija je okrunio sina Belu za mlađeg ugarskog kralja te ga uz to postavlja na mjesto hrvatskog hercega.¹⁰⁹ Nakon toga Andrija je odlučio da će pokušati urediti stvari u Kraljevstvu, ali na njegovu žalost to nije bilo moguće. Ubrzo je kralj počeo raditi nezakonite stvari i upuštati se u nepotrebne ratove, a sve to rezultiralo je sukobom sa sinom Belom.

6. 1. 3. Unutrašnji problemi kao uzrok Zlatne bule

Unutrašnji problemi koje je uzrokovao kralj doveli su Hrvatsko-ugarsko Kraljevstvo do ruba ponora. Budući da je kralj neprestano išao u sukobe i darivao posjede i povlastice, samo je bilo pitanje vremena kada će državna blagajna presušiti. Treba istaknuti kako je Andrija u prvih petnaest godina svoje vladavine vodio četrnaest ratova koji nisu imali trajnu političku korist za njega i njegovo Kraljevstvo.¹¹⁰ Takav način vladanja postao je koban za Andriju i njegovu vlast.

Andrija je od prvih dana vladavine nastavio sa svojom politikom koju je primjenjivao dok se sukobljavao sa svojim bratom Emerikom. To se odnosilo na darivanje velike količine posjeda svojim privrženicima koji su time sve više jačali svoj položaj u zemlji. Poslije su ti isti ljudi počeli otimati tuđe posjede i širiti se na njihov račun, a sve radi stjecanja više moći. Nada Klaić navodi kako to dovodi do toga da „*u tome previranju novi ljudi postaju plemićima, a stari*

---

¹⁰⁸ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 228.

¹⁰⁹ F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, str. 183.

¹¹⁰ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 309.

*slobodnjaci gube svoju zemlju i slobodu.*¹¹¹ Andrija je stvar samo pogoršao kada je prihvatio i omogućio da se vojnička zemlja nakon smrti ne mora vratiti vazalu, odnosno kralju. Tako je zemlje postala nasljedna u obiteljima i omogućila im konstantno jačanje priskrblijanjem novih teritorija. Andrija je uz novu odredbu imao i jedan uvjet koji je obvezivao sve one koji su bili obuhvaćeni naslijeđenom zemljom. Kralj je tražio vojnu službu od svih onih koji su stanovali na posjedu plemića, odnosno, onoga koji je dobio zemlju na vječno uživanje. To je naravno naišlo na veliko negodovanje kod plemića koji nisu htjeli ratovati ako im nije bilo u interesu i ako ih se nije ticalo.¹¹² Andrija je težio takvom uređenju zbog toga što mu je trebalo puno vojnika za silne ratove koje je vodio. Zahvaljujući županijskom uređenju kralj je imao pristup vojnicima i materijalnim sredstvima, ali samo je bilo pitanje vremena kada će i to presušiti, odnosno, kada će se plemići koji su dobili zemlju na vječno uživanje pobuniti. Kako je kralj konstantno dijelio posjede, postepeno je opadala njegova ekonomska moć pa je zbog toga morao naći neke druge načine kako da je opet podigne. Na kraju je kralj posegnuo za najgorom opcijom, a to je zloupotreba kovanja novaca. Kovao je novac koji je izgledao isto kao stari, ali s puno manjim udjelom srebra. Zatim je zahtijevao od naroda da koristi taj novac, a stari je novac koristio u svoje svrhe.¹¹³ Tako je kralj bio na velikom dobitku, ali njegov status u očima naroda uvelike se srozao. Da to nije bio kraj Andrijinim pogrešnim potezima, pokazuju i njegovi daljnji potezi. Židovima i Saracenima iznajmio je sve državne prihode i poreze, a založio je i kraljevska imanja. Sve to rezultiralo je da je protiv Andrije ustao njegov sin Bela i ubrzo su se stvorile dvije sukobljene strane u Kraljevstvu. Sukob se odvijao od 1220. godine i imao je jako negativne posljedice za grad Zagreb i njegovu biskupiju. Posljedice su se ogledale u gubitku crkve Svetog Stjepana, odnosno, njezinom spaljivanju.¹¹⁴ U jeku sukoba na kralja i velike feudalce dižu se srednji i niži plemići (*servientes regis*) koji više nisu mogli izdržati pritisak pod kojim su se nalazili. Njihovo neprestano sudjelovanje u ratovima i nemogućnost obrane od velikih feudalaca dovelo je do njihove bune.¹¹⁵ Kada su se te dvije bune poklopile, kralj se našao pod velikim pritiskom. Uz posredovanje dvorskih dostojanstvenika i crkvenih premeta, među kojima se nalazio i papa, kralj je prihvatio smiriti tenzije i sazvati veliki državni sabor. Odluke tog sabora donijet će trenutni prestanak sukoba koji je izbio u cijelom Kraljevstvu.¹¹⁶

---

¹¹¹ Skupina autora, *Historija naroda Jugoslavije*, str. 683.

¹¹² N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 309.

¹¹³ Skupina autora, *Historija naroda Jugoslavije*, str. 683.-684.

¹¹⁴ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 229.-230.

¹¹⁵ Skupina autora, *Historija naroda Jugoslavije*, str. 684.

¹¹⁶ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 230.

6. 2. Zlatna bula i njezine posljedice

Rezultat velikog državnog sabora koji je Andrija pristao sazvati bila je Zlatna bula 1222. godine. Tim potezom nastojale su se smiriti visoke tenzije koje su bile prisutne u Kraljevstvu. Kralj je morao pristati na određene ustupke kako bi se smirile zavađene strane i kako bi se izbjegao daljnji sukob koji je mogao dovesti Kraljevstvo u još veće rasulo.

Zlatna bula imala je veliko značenje za niže plemstvo. Prema Ferdi Šišiću ona je značila „*pokušaj da se u jednu ruku, skršenjem premoći velikaša i ukinućem financijskih nereda, podigne kraljeva moć, a u drugu zajamče nižem plemstvu prava i slobode.*“¹¹⁷ Kao dokument sastavljena je u sedam primjeraka od kojih je svaki išao određenoj osobi, ali je zanimljivo da do danas niti jedan nije sačuvan. Danas postoje prijepisi Zlatne bule iz kojih se može iščitati veći dio, a najstariji prijepis potječe iz 1318. godine.¹¹⁸ Iz toga se može sažeti sve ono najbitnije što je ona donijela. Kao prvo, kralj je dužan svake godine organizirati zbor na kojem će saslušati sve ono što mu plemići imaju reći. Time se kralj morao baviti onime što prije nije bila njegova uloga te je tako njegova vlast znatno umanjena. Zatim je određeno da se plemićima mora pošteno suditi i da su oslobođeni svih poreza na svojim imanjima, a uz to moraju biti spremni ugostiti kralja i njegovu pratnju. Posebno se ističe točka u kojoj se zemlja plemića vraća kralju jedino onda ako on iza sebe nema nikoga tko je može naslijediti. Poznati su mnogi slučajevi u kojem su otuđivani posjedi onome koji je naslijedio zemlju. Uz to, značajna je i točka u kojoj je kralj dužan platiti vojnike ako ratuje izvan granica Kraljevstva, a toga je jedino pošteđen ako je Kraljevstvo napadnuto unutar granica. Dalje je bitno za spomenuti točku u kojoj kralj ne smije strance uvoditi u službe i darivati posjede bez konzultacija s kraljevskim vijećem. Zatim se navodi da župan ne smije zloupotrijebiti svoj položaj ili će u protivnom biti lišen svojeg položaja. Nadalje, govori se o desetini koja se ne mora platiti u novcu, nego se može platiti onime što zemlja rodi (žito ili vino), a biskupi se tome ne mogu protiviti. Na to se nadovezuje točka o novcu u kojoj novac mora biti u opticaju minimalno godinu dana. Dalje se napominje da velikaši ne mogu obavljati dvije službe nego to mogu samo palatin, ban i dvorski suci kralja i kraljice te da kralj više ne smije davati kao povlasticu cijelu županiju. Za kraj je bitno istaknuti posljednju točku u kojoj se navodi kako se biskupi i velikaši mogu usprotiviti kralju ako ne poštuje odredbe bule.¹¹⁹

---

¹¹⁷ F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, str. 184.

¹¹⁸ Isto, str. 184.-185.

¹¹⁹ Jaroslav Šidak, *Historijska čitanka za hrvatsku povijest*, Školska knjiga, Zagreb 1952., str. 40.-43.

Odredbe Zlatne bule bile su jako teške za kralja zato što su mu, kako se može vidjeti iz navedenog, uvelike smanjile krug djelovanja. Treba napomenuti kako je Bula vrijedila u Ugarskoj i Slavoniji (Hrvatskoj do Gvozda) dok ostali dio Kraljevstva nije bio obuhvaćen.¹²⁰ Nakon donošenja Zlatne bule Andrija se uz posredovanje zagrebačkog biskupa Stjepana pomirio s Belom, a zbog toga čina Bela ga dariva posjedom Pser ili Psarjevo. Nakon pomirbe Belina vlast proširila se i znatno izvan Hrvatske i Dalmacije. Proširila se na područja tri ugarske županije: Zaladsku, Šimešku i Baranjsku te područje Bosne i Humske zemlje. Nakon podčinjavanja tih područja Bela se od tada naziva „*po Božjoj milosti kralj i herceg čitave Slovinske zemlje*.“¹²¹ Iako mu je vlast porasla, svoje središte nije pomicao iz Hrvatske te ono ostaje u Krapini. U vrijeme dok je Bela širio svoju vlast Andrija je odlučio izdati povelju crkvi u kojoj joj uvelike izlazi u susret. Naime, kralj je u toj povelji odredio da svećenicima nitko ne može suditi osim duhovnog suda i da ne moraju plaćati poreze.

Međutim, mirno stanje u Kraljevstvu nije dugo potrajalo. Ubrzo se Andrija vratio svojim starim navikama te je počeo kršiti sve ono što je prethodno dogovorio Zlatnom bulom, a isto su uzvratili i velikaši. Da situacija bude još gora, Bela se opet posvađao s ocem i zato je bio primoran sa ženom pobjeći kod austrijskog vojvode Leopolda. Zbog toga dolazi do sukoba između Andrije i Leopolda. Sukob prestaje posredovanjem pape Honorija III., a Andrija vraća Beli titulu hercega. Tu titulu Bela je zadržao još dvije godine i te dvije godine iskoristio je da u svojoj baštini uvede red i mir koji su davno izgubljeni.¹²²

6. 3. Zadnje Beline godine u ulozi hercega

Kao što je i prije spomenuto, Bela je svoju titulu hercega zadržao do 1226. godine. Svoje zadnje godine kao herceg nastojao je iskoristiti na što bolji način kako bi ljudima u svojoj baštini vratio sve ono što im je silom oduzeto.

U nastojanju da popravi stvari imao je pomoć sa strane, koja je došla od bana koji je upravljao Slavonijom i od bana koji je upravljao Hrvatskom i Dalmacijom.¹²³ Prvo što je odlučio popraviti bio je položaj i izgled Zagrebačke biskupije. Kako je biskupija stradala u prvim sukobima između Andrije i Bele, Bela se osjećao dužnim da nešto učini za nju. Nakon što je za novog biskupa postavljen Stjepan II. situacija je postala povoljnija za Zagrebačku biskupiju zato što je novi biskup jako dobro surađivao s hercegom. Stjepan II., za kojeg se

---

¹²⁰ F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, str. 184.

¹²¹ V. Klaić, *Povijest Hrvaka – knjiga prva*, str. 233.

¹²² Isto, str. 233.-234.

¹²³ Skupina autora, *Povijest Hrvata srednji vijek – prva knjiga*, Školska knjiga, Zagreb 2003., str. 203.

pretpostavlja da dolazi iz porodice Babonića, napravio je mnogo toga za svoju biskupiju. Među njima se ističe: gradnja crkvi, osnivanje čazmanskog kaptola, naseljavanje redovničkih redova i materijalni uzlet biskupije. Daljnje pothvate Bela je nastavio vršiti po cijeloj Slavoniji te je pomagao sirotinji, podizao slobodne općine i podupirao crkve. Budući da je želio biti spreman u slučaju iznenadnog napada neprijatelja, Bela je odlučio urediti stvari i osigurati si vojnu pomoć. Zbog toga je neka plemena odlučio osloboditi od vlasti župana. Primjer navodi Vjekoslav Klaić: „*Tako on 24. prosinca 1224. proglasi Radušu i sav rod njegov, koji je sačinjavao Klokočko pleme u Gorskoj župi, pravim kraljevskim slobodnjacima, ali s uvjetom da svake godine plaćaju hercegu za svoje kmetove i naseljenike u ime kunovine deset dinara, a u ratu da u hrvatsku vojsku šalju 15 oklopnika (konjanika) i 100 pješaka.*“¹²⁴ Nakon što je oslobodio Radušu od vlasti župana, isto je učinio i s Čakanom u Križevačkoj županiji i s Budunom u Zagrebačkoj županiji. Godine 1225. Bela je varoš Pernu oslobodio od vlasti bana i podijelio joj slobostine.¹²⁵

Sve navedeno odnosi se na područje između Drave i Gvozda u kojem je hercegova vlast bila puno jača zbog blizine njegove prijestolnice Krapine. U južnijim dijelovima, točnije od Gvozda do Neretve, hercegu je bio skraćen prostor za djelovanje zbog prisutnosti mnogih velikaša. U izvorima se spominju Belina putovanja u južnije krajeve, ali se ne navode poslovi koje je tamo obavljao. Najznačajniji zapisani Belin pothvat u južnim krajevima bio je sukob s omiškim gusarima koji su neprestano ometali i pljačkali brodovlje na Jadranu.¹²⁶ Belina dužnost kao hercega završava 1226. godine kada ga na tom položaju mijenja brat Koloman. Razlog Belina odlaska je bio taj što ga je otac Andrija trebao u Ugarskoj zbog sukoba u kojima se opet našao s velikašima.¹²⁷

6. 3. 1. Uspon velikaša u Kraljevstvu Hrvatske i Dalmacije

Do uspona velikaša dolazi zbog slabije vlasti kralja na području od Gvozda do Neretve. Razlog je taj što Arpadovići na tom prostoru nikad nisu uspjeli napraviti ono što su uspjeli napraviti u Slavoniji, a to je organizacija kraljevske vlasti. Tome u prilog išla je i velika udaljenost od kraljeve prijestolnice i dobra organiziranost komuna u Dalmaciji. Uvelike su i sami vladari pomagali uzdizanju pojedinih porodica darivanjem raznih posjeda i povlastica. Velikaške porodice toliko su se uspele da su dalmatinske komune u strahu od njihovih napada išle linijom manjeg otpora i prihvaćali ih za knezove kako bi izbjegli sukobe. Najznačajnije

---

¹²⁴ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 235.

¹²⁵ Isto, str. 235.

¹²⁶ Isto, str. 235.-236.

¹²⁷ T. Smičiklas, *Povijest Hrvatska – dio prvi*, str. 339.

porodice bile su Krčki knezovi, Omiški knezovi Kačići, knezovi Bribirski, knezovi gorički i vodički Babonići.¹²⁸

Knezovi Bribirski (Šubići) javljaju se još u 11. stoljeću. Njihov položaj uvelike je pogodio njihovom napretku zato što im omogućuje da kontroliraju bitne morske putove prema unutrašnjosti Hrvatske.¹²⁹ Kontrola se odnosila na prostor od Karinskog mora do Krke. Uz bribirsku utvrdu ističe se još Ostrovica i Skradin. Uzlet Bribirskih knezova počinje u 12. stoljeću i dalje je samo rastao. Nada Klaić navodi: „*Tako je 12. stoljeće ispunjeno nesmetanim procesom pretvaranja hrvatskih velikaša u nasljedne župane. Bribirski župani, ili kako ih se već zove knezovima, nisu u tom procesu izuzetak, nago najjasnije pravilo.*“¹³⁰ Tijekom 12. stoljeća Bribirski se knezovi sve češće pojavljuju na sceni i nalaze se u službi hrvatsko-ugarskih vladara. Knez Grgur pojavljuje se u vrijeme Andrijine vladavine i ističe se kao jedan od najznačajnijih njihovih predstavnika. U isto vrijeme djelovao je i njegov rođak Višen. Grgur se 1227. godine nalazi na funkciji kneza Splita, a u ranijem sukobu s rođakom Višenom, koji je prije bio na položaju kneza u Splitu, izlazi kao pobjednik.¹³¹ Grgur se još spominje i u službi hercega Kolomana s kojim je ratovao protiv Domalda. Nedugo nakon što je Grgur postao knez u Splitu, njegov brat Stjepan izabran je za kneza u Trogiru. Posjedovanjem dvije jake komune u Dalmaciji i uspješno ratovanje protiv kneza Domalda podigli su ugled Bribirskih knezova i utrli su put njihovom daljnjem usponu.

Krčki knezovi (Frankapani) potječu od prvog poznatog krčkog kneza Dujma I. On je vladao otokom u prvoj polovici 12. stoljeća dok se otok nalazio pod vlašću Mletačke Republike. Budući da se otok nalazio pod mletačkom vlašću, a hrvatsko-ugarski vladar bio je u stalnom sukobu s Mlečanima Dujmovi sinovi su to iskoristili u svoju korist. U jednom trenutku bili su na strani Mlečana, a u drugom na strani hrvatsko-ugarskog kralja. Zbog pružene pomoći u borbi protiv Mlečana, Krčki knezovi su od kralja Bele III. 1193. godine dobili Modrušku županiju.¹³² Kasnije se Krčki knezovi Vid II. i Henrik spominju u službi Andrije II. Osim što su kralju pomagali za vrijeme križarskog pohoda pomagali su mu i u ratu s Kačićima. Prema Vjekoslav Klaiću, kralj Andrija II. je 1225. godine potvrdio Vidu II. posjede Vinodol i Modruš. Krčki

---

¹²⁸ F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, str. 176.-177.

¹²⁹ Damir Karbić, „Šubići Bribirski do gubitka nasljedne banske časti (1322.)“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti*, vol. 22, Zagreb 2004., str. 4.-5.

¹³⁰ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 407.-408.

¹³¹ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 236.

¹³² F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, str. 176.

knezovi će s vremenom još više jačati i igrati veliku ulogu u daljnjim događanjima za vrijeme Arpadovića.¹³³

Omiški knezovi Kačići igrali su značajnu ulogu na Jadranu. Smjestili su se u Neretvanskoj kneževini čije sjedište je bilo u Omišu. Zbog svojeg povoljnog položaja koji im je omogućio nadzor nad jadranskim pomorskim komunikacijama imali su istaknutu ulogu. Ta uloga ogledala se u gusarenju u kojem nisu bili pošteđeni ni susjedni gradovi i otoci. Njihovo gusarenje imalo je pozitivan učinak u sukobu s neprijateljima Kraljevstva, Bizantom i Mletačkom Republikom.¹³⁴ Jedna od najznačajnijih ličnosti bio je knez Nikola koji je živio u drugoj polovici 12. stoljeća. Od njegovih pothvata poznati su oni u kojima se sukobljava sa Splitsanima. U 13. stoljeću Omišani se sukobljavaju s Venecijom nekoliko puta, a posebno se ističe papin poziv na rat protiv gusarenja 1220. godine. U tom ratu s Omišanima se sukobio i Andrija II. Ishod sukoba bio je da su Omišani izgubili neke otoke, ali samo na kratko vrijeme. Tako su u 13. stoljeću Omišani nastavili s nečasnim poslom, ali to će im se poslije obiti o glavu.¹³⁵

Od ostalih velikaša značajni su Babonići koji se uzdižu u Slavoniji, ali nisu igrali značajnu ulogu u prvoj polovici 13. stoljeća. Jedan od najjačih velikaša u prvoj polovici 13. stoljeća bio je Domald. Podrijetlo mu se ne zna, ali taj znameniti velikaš obnašao je funkciju kneza u Šibeniku, Zadru i Splitu. Zbog svoga načina vladanja dolazi u sukob s hercegom Kolomanom.¹³⁶

6. 4. Obilježja Andrijine vladavine do dolaska Bele IV. na vlast

Stanje u Kraljevstvu nakon ponovnog sukoba Andrije i velikaša nije bilo povoljno. Koliko je situacija bila ozbiljna govori i to što je Bela napustio svoje mjesto hercega kako bi pomogao Andriji u smirivanju napetosti. Koloman je na funkciji hercega ostao sve do provale Tatara 1241. godine. Nakon svojeg dolaska u Ugarsku Bela je nastojao smiriti trenutno stanje. Mjere koje je poduzeo samo su još više podigle tenzije između kralja i velikaša. Neke od tih mjera bile su povratak posjeda koje je Andrija bezbrižno podijelio. Upravo je taj njegov potez izazvao veliko nezadovoljstvo kod svjetovnih i duhovnih velikaša zato što su izgubili mnoge

---

¹³³ Vjekoslav Klaić, *Krčki knezovi Frankapani – knjiga prva*, Matica hrvatska, Zagreb 1901., str. 88.-91.

¹³⁴ Skupina autora, *Povijest Hrvata srednji vijek – prva knjiga*, str. 208.

¹³⁵ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 483.-484.

¹³⁶ Domald, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=15827>, (31.07.2016.)

posjede na koja su polagali prava. Time je stanje u Kraljevstvu postalo do te mjere loše da je narod imao namjeru svrgnuti kralja, ali su na kraju spriječeni u toj namjeri.¹³⁷

Zbog stanja u Kraljevstvu Andrija je opet ostao praznih džepova i zbog toga se opet odlučio na iste poteze koje je povukao prije donošenja Zlatne bule. Sada je stanje bilo još gore zato što su se i sami kraljevi ljudi pridružili u nečasnim radnjama, a predvodio ih je palatin Dionizije. Tadija Smičiklas opisuje stanje u Kraljevstvu: „*Pored toga, što su kraljevi uzimali, što su prvo davali, robili su i palili po kukavnom narodu svakojaki Židovi i nadalje kao zakupnici kraljevih prihoda. Narod tužni nemogući dalje podnositi, poubije ovdje ondje ove gadne židovske krvopije.*“¹³⁸ Nakon godina nemira napokon su se crkveni i svjetovni velikaši odlučili na bunu i prisiljavaju Andriju da ponovno potvrdi Zlatnu bulu. Andrija je 1231. godine morao izdati novu ispravu koja je ustvari sadržavala sve točke Zlatne bule, ali je imala i nekih promjena.¹³⁹

Promjene su se ogledale u broju točaka, tj. poglavlja, koji je sada bilo trideset i pet. Nove točke odnosile su se na to da sada i crkvena vlastela (biskupi, nadbiskupi) moraju prisustvovati zboru i slušati ono što plemići imaju reći. Zatim da velikaši mogu utjecati na smjenu palatina ako on loše obnaša svoj posao. Dalje se navodi točka u kojoj kralj vraća posjede svima onima kojima su oduzeti bez suda nakon Zlatne bule. Zadnja točka govori o tome da kralj sebi uzima posjede onih koji ne poštuju zakon te iste te posjede mogu zadržati za sebe ili darovati drugima.¹⁴⁰ Osim nadodane četiri točke promijenjena je i zadnja točka Zlatne bule iz 1222. godine. Andrija je iz nove isprave izostavio pravo velikaša na otpor, a umjesto toga ovlastio je ostrogonskog nadbiskupa da u slučaju kršenja odredbi može kazniti kralja crkvenom kletvom (prokletstvom). Ta izmjena kasnije nije značajnije utjecala na razvoj plemstva u pravno organizirani stalež koji će uz kralja sudjelovati u upravljanju državom.¹⁴¹

Kako je Andrija bio prisiljen i na izdavanje druge isprave, nije trebalo puno vremena da i nju krene kršiti. Umjesto da se smiri i uredi stanje u Kraljevstvu Andrija je opet počeo spletkariti te se tako počeo sukobljavati s Crkvom. Dok je Andrija spletkario, uzde Kraljevstva prepustio je palatinu Dioniziju i svojem blagajniku Nikoli.¹⁴²

---

¹³⁷ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 238.-239.

¹³⁸ T. Smičiklas, *Povijest Hrvatska – dio prvi*, str. 339.

¹³⁹ F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, str. 186.

¹⁴⁰ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 239.

¹⁴¹ Skupina autora, *Historija naroda Jugoslavije*, str. 686.

¹⁴² V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 239.

6. 4. 1. Sukob s Crkvom i zadnje godine vladavine

Do sukoba s Crkvom dolazi nedugo nakon donošenja nove Zlatne bule iz 1231. godine. Andrija je ponovno prekršio odredbe Bule, a ovog puta najviše se okomio na Crkvu od koje je počeo ubirati porez.¹⁴³ To kršenje omogućilo je ostrogonskom nadbiskupu da aktivira odredbu Zlatne bule koja je usmjerena protiv kraljeve samovolje. Takvo postupanje Andrije nije se sviđjelo ni papi Grguru IX. te je zbog toga ostrogonski nadbiskup 1232. godine udario Kraljevstvo s crkvenim prokletstvom.¹⁴⁴ Prokletstvo se odnosilo na ostrogonsku i kaločku nadbiskupiju, a donijelo je mnoge zabrane. Osim što se nije smjela služiti misa, još se nije smjelo zvoniti ni dijeliti sakramente, samo u nekim situacijama, kao što su krštenja i posljednje pomazanje. Iako kralj nije poštovao odredbe, nadbiskup ga nije izopćio iz crkve, ali je zato izopćio palatina Dionizija. Ubrzo se kralj odlučio izmiriti s Crkvom te je zbog toga poslao svojeg sina Belu kod ostrogonskog nadbiskupa. Nadbiskup nije odmah htio pristati na mir pa se morao umiješati i sam papa. Njegovim posredovanjem sazvana je skupština 1233. godine u šumi Bereg, gdje je Andrija morao izaći u susret nadbiskupu te izdati novu ispravu. U novoj ispravi kralj je morao raskinuti sve poslove sa Židovima i Saracenima. Uz to je morao omogućiti pomoć biskupima u sukobima s istima, a pomoć je trebala doći od strane palatina i drugih činovnika. Najznačajnija odredba bila je ta da se povlastice Crkve moraju poštivati i da ne mora plaćati nikakve poreze. Ispravu su osim kralja morali potvrditi i svi njegovi sinovi, a u slučaju nepoštivanja isprave kazna je bila prokletstvo i interdikt.¹⁴⁵

Kada je 1233. godine umrla kraljica Jolanta, Andrija se odlučio oženiti po treći put. Ovaj put izbor je pao na mladu Beatrice koja je bila nećakinja markgrofa Azza od Este-Ferrare.¹⁴⁶ Dok je kralj tugovao za svojom drugom ženom, došlo je do sukoba s Austrijom i njezinim vladarom Fridrikom II. Babenbergom. Sukob je imao više faza, ali konačna je pobjeda otišla na stranu hrvatsko-ugarskog kralja 1235. godine. Nekoliko mjeseci kasnije pokazalo se da je to kralju bila zadnja bitka koju je dobio u svojem životu. Daljnje bitke pretekla je smrt koja ga je snašla u rujnu 1235. godine. Nakon smrti kralja Andrije njegova treća žena Beatrice rodila mu je sina Stjepana.¹⁴⁷

Za vrijeme tih događanja herceg Koloman se, osim pomaganja ocu u sukobu s Austrijom, u Kraljevstvu Hrvatske i Dalmacije borio sa svojim problemima. Nakon što je s

---

¹⁴³ Isto, str. 239.

¹⁴⁴ T. Smičiklas, *Poviest Hrvatska – dio prvi*, str. 340.

¹⁴⁵ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 239.-240.

¹⁴⁶ T. Smičiklas, *Poviest Hrvatska – dio prvi*, str. 186.

¹⁴⁷ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 241.-242.

pobjedom 1229. godine završio građanski rat protiv Domalda herceg je svoju pažnju usmjerio na Bosnu i njezina bana Mateja Ninoslava. Kako je u Bosni prevladavalo krivovjerje, Koloman je to iskoristio za svoj pohod na nju. U toj borbi herceg je imao pomoć od pape koji ga je dodatno poticao na borbu. Ninoslav je prevario papu i hercega da je napustio krivovjere, a poslije odlaska vojske vratio se na isto.¹⁴⁸ U to vrijeme Koloman je podijelio neke povlastice trogirskoj biskupiji (Kraljevsku zemlju Drid), a ubrzo nakon toga došao je u Vukovar i udijelio mu gradsko pravo. Kasnije se Koloman zaputio u Viroviticu i darovao joj različite slobodine.¹⁴⁹ Zbog povratka Bosne na krivovjerje Koloman se ponovno diže na Bosnu, a u to vrijeme papa mu potvrđuje titulu vladara Bosne. U jeku sukoba preminuo je kralj Andrija te zbog toga Koloman prekida pohod koji je poduzeo u Bosni.¹⁵⁰

7. Vladavina Bele IV.

Andrijina vladavina konačno je ugledala svoj kraj te je omogućila Beli da konačno preuzme Kraljevstvo u svoje ruke i pokaže sve ono što je htio kada je ušao u sukob sa svojim ocem Andrijom prilikom donošenja Zlatne bule. Belini prvi koraci pokazali su da se misli ozbiljno posvetiti uređenju Kraljevstva i povratiti ugled kralju.

Prije nego se stigao okruniti za kralja, Bela je naišao na problem koji je uzrokovala Andrijina treća žena Beatrica. Budući da je bila trudna, smatrala je da ima pravo ostati na dvoru i zbog toga dolazi do sukoba s novim kraljem. Beatrica se uspjela spasiti od Belina zatočeništva tako što je pobjegla u Njemačku gdje je rodila sina Stjepana, a poslije se sa sinom sklonila u Veneciju gdje ih je dužd stavio pod svoju zaštitu. Bela i Koloman odbili su priznati novorođenog Stjepana za svojeg brata te mu time osporili mogućnost dolaska na prijestolje. Nakon tih nesuglasica Bela se odlučio na put u Stolni Biograd gdje se opet svečano okrunio, ali odlučio je da neće imati dvostruku krunidbu. Ferdo Šišić navodi kako je vjerojatno od Bele napušteno dvostruko krunjenje te da se budući naraštaji neće posebno kruniti za kralja Hrvatske i Dalmacije.¹⁵¹ Prve korake koje je poduzeo odnosili su se na uklanjanje svih oni koji su iskorištavali njegova oca dok je bio na vlasti. Tako je Bela neke očeve pristaše (barune) zatvorio, a druge protjerao.¹⁵² Posebno se obračunao s palatinom Dionizijem kojega je odlučio oslijepiti. Nakon toga, odlučio je urediti odnose na dvoru te se obračunao s velikašima. Kako

---

¹⁴⁸ T. Smičiklas, *Poviest Hrvatska – dio prvi*, str. 339.-340.

¹⁴⁹ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 242.

¹⁵⁰ T. Smičiklas, *Poviest Hrvata – dio prvi*, str. 340.-341.

¹⁵¹ F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, str. 186.-187.

¹⁵² N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 316.

se ustalilo kod Andrije na dvoru, velikaši su za vrijeme razgovora ili savjetovanja kralja donosili svoje stolice i sjedili na njima. Upravo zbog toga Bela je odlučio napraviti iskorak i pokazati svoju nadmoć nad njima. Zabranio je svima da sjede u kraljevoj prisutnosti osim najviših državnih časnika i biskupa i zbog toga je svima ostalima stolice bacio u vatru.¹⁵³ Osim toga, zabranio je velikašima da izravno kralju usmeno podnose svoje probleme ili prijedloge. Sada su svi morali pismenim putem slati svoje probleme i prijedloge kancelaru i onda čekati na odgovor. To se odnosilo i na najviše velikaše. Na ovome se novi kralj nije zaustavio. Odlučio je da je vrijeme da se obračuna sa svima onima koji su si priskrbili zemlju na nepošten način te je proveo zemljišnu reformu. Ta kraljeva odluka posebno je razljutila velikaše koji su upravo zbog veličine svojih posjeda imali veliku moć koju su nametali drugima. Nada Klaić poziva se na kanonika Rogerija i navodi: „*To u stvari, ako smijemo vjerovati spomenutom piscu, i nije bilo pravo vraćanje kraljevskih posjeda, nego oduzimanje zemalja „zlim ljudima“ (malis hominibus) koji imaju previše zemlje.*“¹⁵⁴ Bela je odlučio da će za svaku županiju odrediti suca koji će biti nadležan za posjede u svojoj županiji. Do povratka zemlje kralju bi došlo ako velikaši i plemići nisu mogli dokazati da je zemlja njihova. Ova reforma zahvatila je i posjede Crkve koja se žestoko obrušila na kralja i hercega koji su je provodili. Iako je i sam papa reagirao, kralj i herceg nisu odustali od svoje namjere i nastavili su provoditi reformu.¹⁵⁵

Iako je Bela poduzeo mnogo reformi, one nisu bile dovoljne da se napuni kraljevska blagajna. Zbog toga je kralj morao poduzeti druge poteze koji su poduzeti za vrijeme Andrije II., ali nisu naišli na veliko odobravanje od strane plemstva i vitezova. Novi kraljev potez odnosio se na sistem zakupa kraljevskih prava koje su prije predali u ruke Židovima i Saracenicima. Budući da se postupalo prema odredbama Zlatne bule, Bela sada regalije povjerava građanima (Talijanima i Francuzima). Od dolaska Bele na vlast velikaški bunt samo je rastao, a dodatno se ubrzao kada su se u Kraljevstvu naselili Kumani. Nakon prvih godina vlasti Bela je uspio u svojoj namjeri da podigne ugled kralja, ali prevelika samouvjerenost i nepažnja dovest će do problema s kojima će se teško nositi.¹⁵⁶

---

¹⁵³ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 243.

¹⁵⁴ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 316.

¹⁵⁵ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 244.

¹⁵⁶ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 317.-318.

7. 1. Koloman i njegovo djelovanje

Od samog početka Beline vladavine Koloman se dobro slagao s bratom te ga je u svemu podržavao. Zbog takvih odnosa Bela je mogao provoditi reforme bez većih problema koji su bili učestali za vrijeme vladavine njegova oca Andrije II.

Kolomanovo djelovanje posebno je došlo do izražaja kada je provodio zemljišnu reformu. Nakon što je oduzeo neke posjede templarima, našao se u sukobu s papom, ali svoj potez nije povukao zbog toga što bi se našao u sukobu s bratom Belom. Godine 1237. Koloman nastavlja sa zemljišnom reformom i oduzima posjede velikašima i plemićima, a u tome mu pomaže tadašnji ban Opoj.¹⁵⁷ Opoj se ističe po svojem dobrom upravljanju kada je vojnicima križevačke utvrde vratio zemlju koju su nepravедno izgubili od podbana Jakše. Od svih reformi koje su provodili zemljišna reforma izazvala je najžešći otpor u javnosti. Kako je bilo potrebno da steknu nove pristaše i pridobiju nove vojnike, kralj i herceg počeli su ponovno dijeliti novodobivene zemlje. Koloman je neke od posjeda udijelio kancelaru zagrebačkog prepozita Filu i njegovom bratu Tomi, a isto tako postupio je i s vjerskim službenikom Demetrijem kojem je poklonio Našice.¹⁵⁸

Koloman nije samo provodio reforme nego je nastavio i svoj rat s nevjernicima u Bosni koji je prekinut nakon smrti njegova oca Andrije II. Opet je u pohodu na Bosnu imao podršku pape Grgura IX. koji je gorljivo želio da se napokon istjeraju nevjernici iz Bosne. Godine 1237. došlo je od odlučujućeg sukoba između bana Mateja Ninoslava i križarske vojske predvođene Kolomanom. Koloman je potukao Ninoslava te je produžio u Humsku zemlju u kojoj je vladao knez Toljen i tamo odnio pobjedu. Pobjedom je papa konačno mogao organizirati Crkvu te je tako 1238. godine imenovao dominikanca Posnu za katoličkog nadbiskupa za Bosnu i Hum.¹⁵⁹ Koloman je novom nadbiskupu podigao novu stolnu crkvu sv. Petra s kaptolom koja se nalazila u župi Vrhbosni u mjestu Brđu.¹⁶⁰ Osim toga, Klaić navodi da je Koloman darovao „*desetinu u Usori, Solima i Donjim krajima, i uz to mu darovao mjesto Đakovo u Vukovskoj županiji.*“¹⁶¹ Poslije se ispostavilo da će Đakovo na neko vrijeme postati središte bosanske katoličke biskupije zbog toga što će se paterni (nevjernici) ponovno umiješati u vjerske poslove u Bosni i Humu.¹⁶²

---

¹⁵⁷ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 244.

¹⁵⁸ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 317.

¹⁵⁹ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 244.-245.

¹⁶⁰ F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, str. 186.-187.

¹⁶¹ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 245.

¹⁶² F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, str. 187.

7. 1. 1. Split i gusari

U vrijeme dok su kralj Bela i herceg Koloman provodili reforme i sređivali poslove, u južnijem dijelu Kraljevstva došlo je do okršaja s gusarima (Omišanima) koji nastavljaju nečasne radnje po Jadranskom moru.

Do sukoba s Omišanima dolazi kada je Split bio pod upravom potestata Gargana. Gargano je bio novo lice koje se nedugo prije tog sukoba pojavilo u Splitu. Kako je Split neprestano bio u sukobima sa susjednim gradovima i kako se nikako nije mogla naći osoba koja će ga uzdići iz svih nedaća, a da se time ne okoristi, došlo je do odluke da potraže osobu koja je sklona latinskom načinu upravljanja.¹⁶³ U tome je svoje prste imao i Toma Arhiđakon koji se s takvim načinom upravljanja susreo u Italiji. Mirjana Matijević - Sokol navodi koja je glavna značajka latinskog načina upravljanja, odnosno osobe potestata: „*Osnovna značajka funkcije potestata jest njegova nezavisnost i nepristranost u odnosu na stranke, koja mu omogućuje da bude potpuno slobodan voditi grad i suditi u njemu, jer sam u tom gradu nema nikakvih veza i privatnih interesa.*“¹⁶⁴ Svojim dolaskom godine 1239. Gargano je pozitivno djelovao na razvoj grada i njegove stanovnike. Pozitivno djelovanje opisao je i Toma Arhiđakon: “*A Gargan je htio, da ne samo za njegova vremena, nego i kasnije gradom Splitom upravlja pravedna uprava. Zato je učinio, da se sastavi neki svezak, koji je nazvao kapitularij, u kojem je zapovjedio, da se zabilježe svi dobri običaji, koje je grad imao od starine, dodavajući mnoge druge pravne propise, koji su se činili potrebnim u javnim i privatnim aktima, i to u parnicama, te da bi se krojila pravda svima pravednim vaganjem.*“¹⁶⁵ Nakon njegova dolaska, sukob s omraženim Omišanima bio je neizbježan. Učestalo pljačkanje od strane Omišana natjeralo je potestata Gargana da poduzme mjere koje će se kasnije pokazati kobne za Omišane. Nedugo prije dolaska Gargana na vlast Split je bio u sukobu s gusarima. Sklopili su mir, ali ubrzo su ga gusari prekinuli.¹⁶⁶ Novi rat ponovno započinje 1240. godine kada je Gargano, kako kaže Toma Arhiđakon, nepromišljeno ušao u rat. Do rata dolazi kada je Toljen, koji je bio nećak Malučoa Kačića, napao područja pod splitskom upravom, a za napad poslije nije htio isplatiti novac. To je Gargano iskoristio kao povod da mu najavi rat. Prvotni pokušaj bio je napad na sam grad Omiš, ali neuspješno. Nakon toga potest se sa svojom vojskom zaputio na gradove Hvar i Brač, koji su bili pod upravom Kačića, odnosno sinova Malučoa Pribislava i Osora. Prvo su stigli na otok Brač, a događaj prepričava Toma Arhiđakon: “*Tada je potestat poslao poslanstvo*

¹⁶³ T. Arhiđakon, *Kronika*, str. 108.

¹⁶⁴ Skupina autora, *Zbornik radova - Toma Arhiđakon i njegovo doba*, Književni krug, Split 2004., str. 162.

¹⁶⁵ T. Arhiđakon, *Kronika*, str. 114.

¹⁶⁶ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 245.

otočanima nalažući, da odmah priđu k njima i, pošto prezru vlast Omišana, neka prime vlast Splitskana. A oni vrlo radosna srca priđu i zaklinjući se na potpunu pokornost, po nalogu potestata, predaju sva dobra Omišana, koja su se nalazila na otoku: krda, stada, nasade i ostalo, što im je pripadalo.“¹⁶⁷ Nakon toga Gargano je ostavio nekolicinu ljudi da čuvaju otok i pošao dalje, a Omišani su se nedugo zatim odlučili da povrate otok. Među vođama koji su predvodili kontranapad istaknuo se Osor. Nakon nekoliko sitnih bitaka te uspona i padova konačni okršaj odigrao se na otoku Braču. Rezultat je bio nepovoljan za gusare i Osora koji je bio i uhvaćen. Toma navodi okolnosti u kojima je Osor uhvaćen: „I gle, nađu kneza Osora osakaćena u obje ruke, gdje dahće pod oružjem i traži da pobjegne na more. A odmah, čim su ga prepoznali, opkolili su ga.“¹⁶⁸ Kada je Osor s drugim gusarima pao u zarobljeništvo, Omišani su se odlučili sklopiti mir sa Splitskanima. Mirovni uvjeti bili su jako teški za gusare. Prije svega oni su morali predati šest velikih brodova i nekolicinu manjih, a naposljetku morali su odustati od samog čina gusarenja. Kako bi se dodatno osigurali, Splitskani su zahtijevali od Omišana 2000 dukata globe ako se opet vrate starom poslu i ako budu napadali strane brodove na Jadranu.¹⁶⁹

Na koji se način herceg Koloman ponio za vrijeme sukoba Splita s gusarima nije poznato, ali pretpostavlja se da je Koloman bio zabavljen drugim stvarima. U to vrijeme Koloman je, kako je već prije spomenuto, darivao posjedima svoje privrženike (Demetrije - Našice). Osim što je dobio posjed, bio je oslobođen od svih poreza. Koloman se uz darivanje svojih privrženika umiješao i u crkvena pitanja te je naumio spojiti Split sa Zagrebom, ali mu je provala Tatara pomrsila poslove. Kasnije se njegova zamisao nije uspjela provesti u djelo.¹⁷⁰

7. 2. Provala Tatara

Prve godine Beline vladavine protekle su u pozitivnom ozračju za kralja i dvor. Kralj je svoje prve poteze povukao vrlo pažljivo tako da je omogućio da mu se povrati izgubljeni ugled. Nošen tim uzletom Bela nije previše pažnje obraćao na Tatare koji su se sve više približavali njegovu Kraljevstvu. Nada Klaić napominje: „O tome da njemu ili kome drugome u Evropi prijete opasnost s Istoka, naravno nitko ne razmišlja. Uostalom, za takvu je bojazan nedostajalo poznavanje prilika na Istoku, odakle u Evropu prodiru tek pokoja mutna vijest.“¹⁷¹

---

¹⁶⁷ T. Arhiđakon, *Kronika*, str. 116.-117.

¹⁶⁸ Isto, str. 119.-120.

¹⁶⁹ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 245.-246.

¹⁷⁰ Isto, str. 245.-247.

¹⁷¹ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 318.

Upravo opasnost koja je vrebala s Istoka imala je zastrašujuću moć koju je nedugo zatim pogodila i Hrvatsko-ugarsko Kraljevstvo. Tatari su svoju moć u Aziji uvelike podigli za vrijeme vladavine Džingis-kana, a za njegova nećaka Batua proširili su se i u Europu. Batu je predvodio veliku vojsku koja je ubrzo porazila europske države koje su se nalazile na putu do Hrvatsko-ugarskog Kraljevstva.¹⁷² Naseljavanju Kumana na područje Kraljevstva pogodovala je najezda Tatara koji su ih porazili na ušću Volge te su se zbog toga sklonili u Hrvatsko-ugarsko Kraljevstvo, uz odobrenje Bele IV. Nakon pada ruske prijestolnice Tatari su došli pred Halić i opustošili ga. Nakon pokoravanja Halića ubrzo su se našli na ugarskoj granici.¹⁷³ U Hrvatsko-ugarskom Kraljevstvu vladala je velika nesloga između kralja i velikaša i zbog toga velikaši nisu ozbiljno shvatili kraljev poziv na otpor tatarskoj najezdi. Toma Arhiđakon opisuje stanje Kraljevstva pred sukob: „Kralj se naposljetku, razdrman ovim glasovima, jedva ganuo, te je otišao na granicu svoga kraljevstva i došao na brda, koja se nalaze između Rutenije i Ugarske i sve do granica Poljaka. Odatle obilazeći i gledajući na sve strane sve slabije pristupe u zemlju, pošto je sasjekao ogromne šume, dao je napraviti duge ograde, zagrađujući prebačenim stablima sva mjesta, koja su se činila laka za prelaženje.“¹⁷⁴ Nakon utvrđivanja Kraljevstva Bela je pozvao sve velikaše i plemiće da se dogovore oko otpora, ali trzavice koje su bile prisutne između njih i kralja nisu dopuštale da se ikakav grupni otpor i organizira. Osim trzavica, protiv kralja je bilo i vrijeme koje je radilo u korist Tatara. Dok je kralj organizirao sabor, Tatari su provalili u Kraljevstvo i krenuli u pustošenje. Sabor je bio prekinut i vijest, koju je donio palatin Dionizije, potaknula je prisutne da se trgnu i krenu u organizaciju kakvog-takvog otpora.¹⁷⁵ Osim obraćanja svojim podanicima, Bela se obratio i drugim narodima za pomoć, a obratio se i papi. Na njegovu žalost, odaziv je bio jako slab i pomoć mu se ukazala samo u osobi austrijskog vojvode Fridrika koji se odazvao s manjim brojem vojnika.¹⁷⁶ Ubrzo dolazi do bitke koja je imala presudno značenje za daljnja tatarska pustošenja.

7. 2. 1. Bitka na rijeci Šaj

Iako su Tatari provalili u Kraljevstvo, otpor se jako sporo organizirao. Nakon nekog vremena kralj je skupio vojsku i zaputio se, zajedno s hercegom Kolomanom, do rijeke Šaj gdje

---

¹⁷² Josip Ante Soldo, „Provala Tatara u Hrvatsku“, *Historijski zbornik*, vol. 21, br. 22, Povijesno društvo Hrvatske, Zagreb 1968/69., str. 371.-372.

¹⁷³ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 319.

¹⁷⁴ T. Arhiđakon, *Kronika*, str. 124.

¹⁷⁵ Isto, str. 125.-126.

¹⁷⁶ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 320.

se nalazila Tatarska vojska. Uz kralja i hercega, vojsku je predvodio kaločki nadbiskup Ugrin i neki meštar templarske vojske.

Bitka se odigrala na području koje je uvelike pogodovalo Tatarima. Područje koje se nalazilo iza njihova tabora bilo je prekriveno močvarama, a na području ispred njih nalazila se velika ravnica. Kada je kraljeva i hercegova vojska došla do mjesta sukoba, odlučili su se utaboriti na uskom području što je uvelike olakšalo ratovanje s Tatarske strane.¹⁷⁷ Toma Arhiđakon navodi reakciju Batua: „*Treba da smo veseli, drugovi, jer, iako je veliko mnoštvo onoga naroda, ipak, jer se upravljaju nesmotrenom odlukom, ne će moći umaći iz naših ruku. Vidio sam ih, naime, poput stada bez pastira zatvorene u nekom vrlo tijesnom oboru.*“¹⁷⁸ Dodatna otežavajuća okolnost za kralja je bila ta što su neki velikaši i plemići sukob shvatili olako i smatrali da neće biti većih problema, a bilo je i onih koji su se nadali kraljevu porazu kako bi time izvukli korist. Ubrzo nakon dolaska do mjesta sukoba, bitka je započela. Tatari su napali most na rijeci koji ih je dijelio od kraljevske vojske te su počeli žestoko napadati.¹⁷⁹ U borbi prsa o prsa Tatari su se pokazali neustrašivima te ubrzo herceg Koloman i kaločki nadbiskup Ugrin bivaju teško ranjeni, a meštar templarske vojske ubijen. Kralj se jedva spasio bijegom, a isto tako i Koloman i Ugrin. Kada su vođe pale nastala je opća uzbuna u vojsci te su svi počeli bježati glavom bez obzira. Tatari su iskoristili nedostatak združene obrane te su počeli izvoditi strahote nad kraljevskom vojskom. U toj tatarskoj potjeri uhvaćen je i ubijen Ugrin. Toma Arhiđakon opisuje stanje na bojnom polju: „*Dakle, ako su neki iz onog ždrijela mogli pobjeći, nisu se mogli nadati, da će umaći prijetećem maču, budući da je cijela zemlja, kao skakavcima, bila ispunjena neprijateljskim četama, koje nisu imale nikakvog milosrđa da poštede one, koji su bili oboreni na zemlju, da se smiluju zarobljenicima, da mimoiću malaksale, nego poput divljih zvijeri ništa nisu žedali osim ljudske krvi.*“¹⁸⁰ Nakon totalnog kolapsa kraljeve vojske kralj se zaputio u Austriju, a ranjeni herceg Koloman u Peštu. Tatari su se nakon pustošenja jednog dijela Ugarske odlučili zaustaviti kod Dunava i čekati zimu za novi pohod.

---

¹⁷⁷ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 249.-251.

¹⁷⁸ T. Arhiđakon, *Kronika*, str. 126.-127.

¹⁷⁹ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 320.

¹⁸⁰ T. Arhiđakon, *Kronika*, str. 127.-130.

7. 2. 2. Događaji nakon bitke

Događaji koji su uslijedili pokazali su kolika je bila moć Tatara koji su rušili i palili sve pred sobom. Nedovoljno sjedinjeno Kraljevstvo nije pružilo značajniji otpor koji bi zaprijetio Tatarima i zbog toga se kralj s ostatkom svoje obitelji morao skloniti na sigurno mjesto.

Kralj se s obitelji prvo zaputio u Austriju kod Fridrika II. Babenberga, ali taj potez pokazao se potpunim promašajem. Naime, Fridrik je odlučio iskoristiti situaciju te je prisilio Belu da se napokon dočepa tri ugarske županije koje su bile na granici s Austrijom. Zbog takvog postupanja domaćina, Bela je napustio Austriju i zaputio se u Hrvatsku. Za to vrijeme ranjeni herceg Koloman zaputio se iz Pešte u Čazmu kako bi se oporavio od zadobivenih rana. Nažalost po hercega, rane su bile kobne pa je umro u Čazmi 1241. godine. Stanovnici Čazme pobrinuli su se za tijelo hercega te su ga pokopali u crkvi sv. Dominika, a kasnije su mu podigli spomenik.¹⁸¹ Kako mu je brata zahvatila smrt, Bela se sklonio u Zagreb kod zagrebačkog biskupa Stjepana II, a obitelj je poslao u Dalmaciju. Tijekom boravka u Zagrebu Bela se obratio papi Grguru IX. za pomoć, ali zbog nepovoljne situacije u kojoj se papa tada nalazio željena pomoć nije došla.¹⁸² Kada se našao u Zagrebu, Bela je odlučio odatle organizirati obranu te se sastao s banom Dionizom, biskupom Stjepanom i drugima velikašima. Za vrijeme svog boravka u Zagrebu kralj je iz Stolnog Biograda premjestio sve kraljeve dragocjenosti u grad, ali ih je poslije vratio u Dalmaciju. Kralj se u Zagrebu zadržao deset mjeseci, a daljnji boravak prekinuli su Tatari koji su na sam Božić prešli preko zaleđenog Dunava i zaputili se u zapadnu Ugarsku. Njihovo pustošenje svih većih mjesta na koje su naišli, potaknulo je Belu da se skloni u južnije krajeve koji su bili bolje utvrđeni. Kralja je slijedilo i mnoštvo naroda koji je nastojao spasiti živu glavu ispred nadolazećih Tatara.¹⁸³ Tatarska vojska predvođena Kajdanom poharala je cijelu Slavoniju te je pri tome razrušila Čazmu, Orljavu, Kamenicu i Zagreb. Jedini koji se uspio u tom djelu oduprijeti premoćnoj tatarskoj vojsci bio je Kalnik kojega je branio Filip Bebek. Tatari su dalje nastavili ići u južnije krajeve kako bi uhvatili kralja.¹⁸⁴

Toma Arhiđakon opisuje izgled Tatarskih vojnika: „Pokazuju vrlo strašljiv izgled lica, imaju kratke goljeni, ali široka prsa; široko (im) je lice, a koža bijela; golobradi su i svinute nosnice, očiju sitnih, dužim razmakom rastavljenih. Kao oružje im služe neki oklopi sastavljeni

---

¹⁸¹ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 251.

¹⁸² T. Smičiklas, *Povijest Hrvatska – dio prvi*, str. 347.

¹⁸³ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 251.-252.

¹⁸⁴ J. A. Soldo, *Provala Tatara u Hrvatsku*, str. 384.

*od bikovskih koža poput ljasaka, ipak neprobojni i vrlo sigurni. Nose kacige željezne i napravljene od kože, krive mačeve, tobolce i lukove vojničke opasuju...*¹⁸⁵

7. 2. 3. Događanja u Dalmaciji i odlazak Tatara

Nakon sukoba s Tatarima Bela se bojao za život svoje obitelji i zbog toga ih za vrijeme boravka u Zagrebu otpremio put Splita. Kraljica Marija se sa svojim sinom Stjepanom ipak odlučila skloniti u obližnji kliški kaštel. Toma Arhiđakon navodi kako je kraljica bila pod utjecajem protivnika grada Splita i zbog toga je odlučila promijeniti smještaj. Unatoč tome, kraljicu su Splićani često posjećivali i darivali je. Nedugo nakon kraljice i sam kralj zaputio se u Split.¹⁸⁶ Kada je došao u Split sa svim svojim podanicima, potestat Gargano potrudio se da ga svečano dočeka i da izvrši sve ono što je kralj od njega tražio. Jednu stvar Splićani nisu napravili, a to je bila galija koju je kralj tražio da pripreme i zbog toga se odlučio skloniti s obitelji u Trogir pa onda na obližnji otok Čiovo. Kralj je smatrao da će se otamo moći lakše obraniti od Tatara.¹⁸⁷ S kraljem su bili i njegovi podanici od kojih se ističu Krčki knezovi, trogirski knez Stjepko Bribirski i gospodar obližnjeg šibenskog kastruma.

Ubrzo su pred Split došli Tatari predvođeni Kajdanom. Zbog njihove prisutnosti u gradu je nastala opća uzbuna. Svi oni koji su ostali izvan gradskih zidina bili su ubijeni. Tatari su zatim nastavili pohod prema Klisu smatrajući da se kralj tamo nalazi. Kada su došli pred kaštel uvidjeli su da će ga teško osvojiti bez opsadnih sprava. U obrani kaštela istaknuli su se knez Butko i Herbert Oslov.¹⁸⁸ Kada je Kajdan doznao da se Bela nalazi u Trogiru, prestao je s opsjedanjem kaštela i zaputio se u Trogir. Kralj se sklonio iz Trogira na susjedni otok. Kada su došli pred Trogir, Tatari su uvidjeli da ne mogu prodrijeti do grada i da vremenske prilike nisu na njihovoj strani. Zbog toga se Kajdan povukao u glavni tabor i poslao poslanika Trogiranima da s njima pregovara, ali na kraljev zahtjev nitko mu nije odgovarao. Zbog toga Tatari su se zadržali cijeli ožujak 1242. godine na području Hrvatske i Dalmacije.¹⁸⁹ Za vrijeme boravka Tatari su se upuštali u brojne sukobe u Primorju s kraljevom vojskom koja se nalazila u utvrđenom Trogiru i na vrhovima planina. Kraljeva vojska bila je predvođena Šubićima, Krčkim knezovima, šibenskim templarima i mađarskim velikašima.¹⁹⁰ Kada je do Tatara stigla vijest o smrti vrhovnog kana Ogotaja, započeli su s laganim povlačenjem s područja Hrvatske

---

¹⁸⁵ T. Arhiđakon, *Kronika* str. 137.

¹⁸⁶ Isto, str. 140.-141.

¹⁸⁷ Skupina autora, *Povijest Hrvata srednji vijek – prva knjiga*, str. 209.

¹⁸⁸ J. A. Soldo, *Provala Tatara u Hrvatsku*, str. 384.-385.

¹⁸⁹ T. Arhiđakon, *Kronika*, str. 144.

¹⁹⁰ J. A. Soldo, *Provala Tatara u Hrvatsku*, str. 385.

i Dalmacije.¹⁹¹ U svom povratku Tatari su prošli preko Srpskog Kraljevstva i Bugarske koje nisu pošteđjeli pustošenja. Kralj je napokon mogao napustiti područje Dalmacije te se, nakon što je izvidio da nema opasnosti, zaputio u ugarski dio Kraljevstva. Za to vrijeme kraljica i Stjepan boravili su u kliškom kaštelu.¹⁹²

Mnogi izvori napominju kako je kralj za vrijeme boravka u Dalmaciji izdao mnogobrojne povlastice raznim gradovima i velikaškim obiteljima. Kraljeve isprave spominju Krčke knezove, varaždinskog župana Jerneja Kneginečkog, slavonskog bana Dionizija i Hudina. Ta informacija djelomično je točna zato što je Bela nagradio one koji su mu pomogli, ali tu su situaciju htjeli iskoristiti i drugi te su falsifikatima prikazali kako je Bela darovao mnogo više od onoga što zapravo je. Prema pomno pregledanoj literaturi Soldo navodi sljedeće falsifikate: „*Isprava izdana 30. ožujka 1244. Pagu, tri isprave Frankopanima iz 1260., isparava datirana s g. 1263. Filipu i Bartolu Skaliću i darovnica braći Kresu, Raku i Kupiši od 7. listopada 1264.*“¹⁹³ Falsifikati nam govore kako su pojedini izvori pokušali uvećati pobjede hrvatskog naroda nad Tatarima i zato navode bitke do kojih uopće nije ni došlo.

7. 3. Belini pothvati nakon Tatarskog pustošenja Kraljevstva

Tatarski prodor u Kraljevstvo pokazao je slabe točke Kraljevstva, odnosno, ono na čemu se treba dodatno raditi. Bela je sada unatoč prvotnom uzletu doživio pad koji ga je vratio na početak. To mu je sada omogućilo da iz početka poduzme mjere koje će vratiti Kraljevstvo na stari put. Najveću štetu pretrpjela je istočna Ugarska, a od hrvatskih zemalja štetu je pretrpjela Slavonija. Od gradova u hrvatskim zemljama ističe se Zagreb koji je pogođen u naletu Tatara. Nada Klaić opisuje količinu štete koja je pogodila hrvatske zemlje: „... može se razabrati da materijalna šteta od tatarske provale u hrvatskim zemljama nije tako velika, ali je ona postepeno rasla u sjećanju suvremenika i pogotovu u mlađim generacijama te je tako nastala tradicija o strašnoj tatarskoj provali.“¹⁹⁴

Budući da se obrambeni sistem pokazao kao potpuni promašaj, ostalo je mnogo zemlje koja je nakon povlačenja Tatara bila pusta. Kako se narod počeo vraćati na posjede, ubrzo su izbili sukobi oko toga tko sve ima pravo nastanjivanja na određenom posjedu. Situaciju su dodatno pogoršavali i razbojnici koji su neprestano napadali nemoćan narod.¹⁹⁵ Bela se nakon

---

¹⁹¹ Skupina autora, *Povijest Hrvata srednji vijek – prva knjiga*, str. 209.

¹⁹² T. Arhiđakon, *Kronika*, str. 144.-145.

¹⁹³ J. A. Soldo, *Provala Tatara u Hrvatsku*, str. 381.

¹⁹⁴ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 322.

¹⁹⁵ Skupina autora, *Historija naroda Jugoslavije*, str. 691.

povratka iz Dalmacije zadržao u Zagrebu uz pratnju Krčkih knezova, pa je nakon nekog vremena produžio za Ugarsku. Kralj je odlučio opet podići Kraljevstvo na noge. Prvo je obnovio upravu, zatim je odlučio popuniti napuštena područja, a osobito utvrđena mjesta, strancima (hospites).¹⁹⁶ Nakon povratka iz Ugarske kralj se s mnoštvom podanika, među kojima se isticao ban Dionizije, vratio u Slavoniju te se smjestio kod križevačkog vlastelina Hudine. Za vrijeme svog boravka nastavio je politiku naseljavanja praznih područja strancima.¹⁹⁷ Nakon toga Bela se odlučio posvetiti podizanju obrambenih područja koje će štititi Kraljevstvo od budućih napada. Kako bi to učinio morao je prepustiti plemstvu dio uprave, odnosno, dati im pravo da se zaštite u utvrđenom gradu.¹⁹⁸ Bela je diljem Kraljevstva nastojao podići utvrđene gradove i poticao je velikaše na taj pothvat, a one gradove koji su već bili podignuti dao je dograditi. Upravo se u toj izgradnji istaknuo Gradec.

7. 3. 1. Zlatna bula Bele IV.

Područje Gradeca prostiralo se na području Zagrebačke biskupije. Naziv Gradec odnosio se na brežuljak na kojem se nalazila čvrsta zgrada s kulama. Brežuljak se nalazio u župnom gradu koji su naseljavali i domaći i strani žitelji. Od stranih žitelja najviše su se isticali Nijemci. U naletu Tatara župni grad stradao je i žitelji grada, a morali su napustiti svoje posjede.¹⁹⁹

Zbog tih okolnosti Bela je odlučio da će Gradec proglasiti slobodnim kraljevskim gradom, a područje Gradeca odlučio je naseliti strancima. Osim toga, kralj je smatrao da se okolo Gradeca trebaju podići visoke kule i zidovi.²⁰⁰ Nada Klaić navodi razlog podizanja slobodnog kraljevskog grada: „*Bela IV. imao je priliku za tatarske provale uvjeriti se kako su otvorena naselja nestajala pa je, zabrinut za sudbinu stanovnika na svom, kraljevskom području, odredio da se stanovnici iz podgrađa presele na brdo i ondje utvrde.*“²⁰¹ Konačna odluka o davanju povlastica Gradecu pala je 16. studenog 1242. godine za vrijeme kraljeva boravka u Virovitici. Tog dana je kralj nakon savjetovanja s banom Dionizijem i ostalim velikašima izdao ispravu koju je zapečatio zlatnim pečatom. Upravo je zlatni pečat dao ispravi naziv Zlatna bula. Isprava je sadržavala povlastice koje su odredile daljnji razvitak grada. Povlastice su se odnosile na pravo stanovnika grada da biraju gradskog suca i da im on sudi, da

---

¹⁹⁶ F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, str. 189.

¹⁹⁷ T. Smičiklas, *Poviest Hrvatska – dio prvi*, str. 350.

¹⁹⁸ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 322.

¹⁹⁹ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 256.-257.

²⁰⁰ Isto, str. 257.

²⁰¹ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 295.

moгу putovati unutar Kraljevstva bez plaćanja ikakvih pristojbi, da mogu oporukom raspolagati imovinom, da je gradski sudac ujedno i vrhovna upravna vlast, da imaju pravo održavanja sajma. Osim navedenih povlastica, kralj je zadužio stanovnike Gradeca s dvije odredbe, a one se odnose na to da oni sami moraju, kako su obećali, podići zidine o svojem trošku i da moraju u slučaju rata pomoći kralju s određenim brojem vojnika. Na drugu odredbu još se dodaje i to da moraju ugostiti kralja, hercega i bana s određenom količinom hrane i pića.²⁰² Bela je odlučio da se navedenim odredbama stanovnici Gradeca neće morati pridržavati prvih pet godina kako bi stali na noge, a uz to ih daruje i posjedom koji se nalazio oko brežuljka. Od trenutka postanka slobodnim kraljevskim gradom, Gradec se počeo polako razvijati i uzdizati više nego ostali gradovi. Tome je posebno pogodovalo što su vladari poticali razvitak grada novim povlasticama.²⁰³

U današnje vrijeme javljaju se različite teze o stranom utjecaju na pravni sastav koji se koristio prilikom izdavanja Zlatne bule. Strani utjecaj, kako navodi Božidar Latković, odnosni se na germanski i mađarski utjecaj koji svoja uporišta imaju u ispravi iz Beča iz 1221. godine i u ispravi iz Pešte iz 1244. godine.²⁰⁴ Međutim, Lujo Margetić negira i germanski i mađarski utjecaj. Prema njemu, Zlatna bula je odraz vlastitog pravnog sistema koji je korišten u to vrijeme. Tako za ispravu iz Beča ističe kako su pojedine odredbe u potpunoj suprotnosti sa Zlatnom bulom. Za ispravu iz Pešte navodi kako je daleko siromašnija povlasticama od Zlatne bule, ali i ostalih gradova u hrvatskom dijelu Kraljevstva koje su dobile povlastice u 13. stoljeću. Osim svega navedenog Margetić ističe kako je na pravni sastav Zlatne bule utjecao Belin boravak u Dalmatinskim gradovima za vrijeme provale Tatara.²⁰⁵

7. 3. 2. Slobodni kraljevski gradovi

Uz Gradec, mnogi drugi gradovi dobili su privilegije koji su ih izdigli iznad ostalih gradova. Nada Klaić napominje kako privilegiranje nije došlo zbog provale Tatara nego je ono bilo prisutno i ranije. Kasnije su ti gradovi, zavisno o ulozi koju su igrali, dobivali veće ili manje povlastice od vladara.²⁰⁶ Njihov razvoj vezan je i za njihove značajke, a to se odnosi na njihovu obrtničku djelatnost, trgovinu, povezanost s cestama i putovima te na njihovu obrambenu funkciju. Poslije su ti gradovi postali saveznici vladarima te su imali uzajamnu korist. Oni su

---

²⁰² Lelja Dobronić, *Slobodni kraljevski grad Zagreb*, Školska knjiga, Zagreb 1992., str. 6.-15.

²⁰³ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 296.

²⁰⁴ Božidar Latković, *Zlatna bula iz 1242. – Gradec - srednjovjekovno porijeklo Zagreba*, Izdavačka kuća Adamić, Rijeka 2005., str. 79.-81.

²⁰⁵ Lujo Margetić, „Uzori i izvori „Zlatne Bule“ za zagrebački Gradec“, *Croatica Christiana periodica*, vol. 24, br. 46, Katolički bogoslovni fakultet, Zagreb, 2000., str. 13.-15.

²⁰⁶ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 293.

vladaru bili podrška u borbi protiv velikaša i plemića, a vladar ih je zauzvrat darovao novim povlasticama. Povelja slobodnog kraljevskog grada značila je i dobivanje određene gradske samouprave. Time su ti gradovi u nekim poslovima mogli odlučivati mimo kralja ili bana, što se moglo vidjeti u prethodnom poglavlju na primjeru Gradeca. Slobodni kraljevski gradovi bili su karakteristični za područje Hrvatske i Slavonije.²⁰⁷ Nada Klaić navodi zašto vladari podižu slobodne kraljevske gradove: „*No unatoč i sličnosti i raznolikosti, vladarske povlastice odaju u XIII. stoljeću, pogotovo za Hercega Kolomana, brata kralja Bele IV., jasne namjere vladara da privilegiranjem svih gradskih naselja pripomognu gospodarskom procvatu Slavonije.*“²⁰⁸

U 13. stoljeću nekolicina naselja je uz Gradec dobila privilegije slobodnog kraljevskog grada, a to su: Varaždin (1209.), Perna (1225.), Vukovar (1231.), Virovitica (1234), Petrinja (1240), Samobor (1242.), Križevci (1252.), Jastrebarsko (1257.), Bihać (1262.) i Vugrovac (1295.).²⁰⁹

7. 3. 3. Sređivanje prilika u Kraljevstvu Hrvatske i Dalmacije

Nakon provale Tatara mjesto hercega ostalo je prazno jer je herceg Koloman umro od rana zadobivenih u sukobu s Tatarima. Bela je sada morao popuniti to važno mjesto, ali kako mu je sin Stjepan bio još malodoban i nije bio sposoban da obnaša tu funkciju, kralj ju je dodijelio banu Dioniziju. Taj potez značajan je zato što prvi put hercegom postaje netko tko nije kraljevske krvi. Od tada Dionizije ima, kako Vjekoslav Klaić navodi, titulu „*Knez Dionizije, po Božjoj milosti herceg i ban čitave Slovinske zemlje.*“²¹⁰

Kada je obavio neke poslove u Slavoniji, ban i herceg Dionizije zaputio se u Dalmaciju kako bi tamo pomogao u uređivanju trenutnog stanja. Naime, kralj je uvidio kolika je važnost utvrđenih komuna na Jadranu pa nije sve htio prepustiti slučaju.²¹¹ Budući da su još za vrijeme provale Tatara Zadrani stupili u kontakt s Belom da se žele vratiti pod okrilje krune, kralj je poslao Dionizija da im pomogne u tom naumu. Zadrani su se odrekli mletačke vlasti i protjerali mletačkog kneza Ivana Michaela iz grada. Mlečani nisu mogli u isti trenutak reagirati zbog toga što su bili zaposleni ratovanjem u Italiji. Nakon što su prestali s ratovanjem, Mlečani su odlučili vratiti Zadar pod svoju vlast, a vojsku je predvodio dužd Rajnerije Zeno.²¹² Godine 1243.

²⁰⁷ Slobodni kraljevski gradovi i trgovišta, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56666>, (30.07.2016.)

²⁰⁸ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 293.

²⁰⁹ Slobodni kraljevski gradovi i trgovišta, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56666>, (30.07.2016.)

²¹⁰ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 258.

²¹¹ Mirjana Matijević Sokol, *Toma Arhiđakon i njegovo djelo – Rano dobra hrvatske povijesti*, Naklada Slap, Jastrebarsko 2002., str. 323.

²¹² T. Smičiklas, *Povijest Hrvatska – dio prvi*, str. 351.-352.

Mlečani su se s 26 galija i 20 manjih lađa zaputili prema Zadru, a tamo su ih dočekali Zadrani koji su bili pomognuti vojskom predvođenom banom i hercegom Dionizijem. Odmah pri dolasku Mlečani su udarili u najslabiji dio zadarske luke te su bez većih problema ušli u grad. Pri sukobu Dionizije je bio lakše ranjen i zbog toga je došlo do opće uzbune među Zadranima. Oni su mislili da je Dionizije na samrti pa su počeli bježati iz grada glavom bez obzira. To je samo olakšalo Mlečanima posao te su bez većih sukoba opet osvojili Zadar.²¹³ Nakon ovoga zauzimanja, Mlečani su odlučili poduzeti drastične mjere te su potpuno srušili gradske zidine, a za svoje potrebe napravili su kaštel odmah do grada. Došlo je do drastične promjene u sastavu stanovništva. Naime, dužd je odlučio dovesti Mlečane te ih nastaniti u grad. Nakon nekog vremena prebivanja u Zadru, Mlečani su se odlučili vratiti u Veneciju te je zbog toga odlučeno da se Zadranima 1247. godine dopusti povratak u grad uz određene uvjete. Osim što su Mlečani na sebe preuzeli pravo izbora kneza, nisu više dopustili ni ženidbu Zadrana s Hrvatima iz zaleđa.²¹⁴ Za vrijeme Mletačkog zauzimanja Zadra izbio je sukob između Splita i Trogira koji je zahtijevao reakciju kralja Bele. Kralj je zbog svih događanja odlučio sklopiti mir s Mlečanima 1244. godine u kojem se on odriče Zadra, a Mlečani zauzvrat neće poduprijeti Stjepana, nepriznatog Andrijinog sina, koji se u to vrijeme nalazio u Veneciji.²¹⁵

7. 3. 4. Sukob između Trogira i Splita

Odnosi između Splita i Trogira bili su prepuni trzavica koje su bile prisutne kroz duže razdoblje. Do poboljšanja odnosa dolazi 1239. godine kada u Split dolazi potestat Gargano i preuzima upravu nad gradom. Ubrzo dolazi do sklapanja mira s Trogirom na čijem čelu je tada bio knez Stjepko (Šubić). Nažalost, buduća događanja u Kraljevstvu pogoršat će novoutemeljeni mir u Splitu i Trogiru koji će na kraju eskalirati u sukob.

Izravan povod sukobu bila je Belina isprava koju je dao Trogiranima kad je boravio u Trogiru za vrijeme tatarske najezde. Prema ispravi, Bela je Trogiranima potvrdio stare povlastice i dodijelio posjed Ostrog za koji su Splitski smatrali da pripada pod njihovu jurisdikciju pa je tako selo Ostrog postalo sporno područje.²¹⁶ Godine 1243. izbio je rat u kojem su prve poteze povukli Splitski predvođeni novim potestatom Bernardom. Bernard je s brodovljem zarobio 50 Trogirana i bacio ih u tamnice. Nakon toga započeo je konstantan sukob između dva grada. U jeku sukoba na ratom zahvaćenom području našao se glasoviti franjevački redovnik Girard iz Modene. Budući da je bio pobožan čovjek, zalagao se za prestanak sukoba.

---

²¹³ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 258.-259.

²¹⁴ Skupina autora, *Historija naroda Jugoslavije*, str. 693.

²¹⁵ F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, str. 192.

²¹⁶ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 259.

Na njegovu sreću Splitsani i Trogirani poslušali su ga te su sklopili mir u kojem su Trogirani Splitu vratili sve ono što su Splitsani smatrali da su izgubili na štetu Beline isprave, a zauzvrat su dobili 50 zarobljenika.²¹⁷ Pri sklapanju mira u rujnu 1243. godine na splitskoj strani bio je potestat Bernard, a na trogirskoj biskup Treguan i knez Stjepko. Još su i ugovorili da ukoliko neka strana prekrši mirovni sporazum mora isplatiti 200 maraka srebra. Kako to i obično biva, mir je kratko potrajao. Sam kralj Bela protivio se tome što su Splitsani dobili ono što je on darovao Trogiranima i zbog toga je poslao pismo u prosincu 1243. godine u kojem poništava mirovni sporazum. Tim činom kralj je problem vratio na početak.²¹⁸

Godine 1244. ponovno kreću borbe između gradova u kojima Splitsani opet prvi povlače potez. Splitsani su se ukrcali u brodove i otišli u vode pred Trogir. Trogirani su bili u strahu od mnogobrojnih splitskih brodova, ali odlučili su uzvratiti istom mjerom. Isplovili su sa svojim brodovima i upustili se u okršaj. Toma Arhiđakon opisuje sukob: „*Jao strašnog i opakog rata, u kojem je, prezrevši prirodni zakon, otac na sina, a sin na oca dizao oružje, brat na brata, prijatelj na prijatelja opakim rukama bjesnio! Nije ono bila neprijateljska, nego domaća i građanska borba.*“²¹⁹ U borbi na moru Splitsani su izvukli deblji kraj i natjerani su u bijeg, a Trogirani su zaposjeli neke brodove i zatočili oko 60 Splitsana. Nakon toga uslijedili su i mnogi drugi neuspjesi Splitsana i zbog toga su odlučili povući novi potez. Zbog silnih neuspjeha tijekom rata pozvali su bosanskog bana Mateja Ninoslava za novog kneza.²²⁰ Osim Ninoslava, Splitsani su se za pomoć obratili i humskom knezu Andriji, Poljičanima i Kačićima, županima Bratovoju i Vukši. Na splitski potez odgovorio je kralj Bela koji je odlučio Trogiranima u pomoć poslati hercega i bana Dionizija, a kako bi kaznio bosanskog bana, poslao je posebnu vojsku na njega u Bosnu. Uz Trogirane još su stali i pečujski biskup Bartol, varaždinski župan Mihajlo, Nelipić i ostali župani i knezovi u Hrvatskoj. U tom trenutku sukob između dva grada nadišao je svoj prvotni okvir te je sada eskalirao u rat između kraljevih protivnika i njegovih pristaša.²²¹ Splitsani su s novim saveznicima krenuli u pustošenje trogirskih polja, ali kada su čuli da se sam kralj Bela podigao protiv njih nastojali su iznuditi njegov oprost. To su pokušali tako što su za novog nadbiskupa htjeli izabrati Hugrina koji je u to vrijeme bio čazmatski prepozit. Kralj je potvrdio njihov izbor, ali nije namjeravao oprostiti Splitsanima i uskoro Dionizije sa svojom vojskom dolazi do Solina gdje se utaborio. Splitsani su nastojali spriječiti sukob raznim

---

²¹⁷ T. Arhiđakon, *Kronika*, str. 152.-153.

²¹⁸ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 260.

²¹⁹ T. Arhiđakon, *Kronika*, str. 158.-159.

²²⁰ Isto, str. 160.-162.

²²¹ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 260.-261.

darovima, ali sukob je bio neizbježan. Dionizije je od Splitsana tražio veliku količinu novaca i taoce, ali to Splitsani nisu nikako htjeli prihvatiti te su se pozvali na stare privilegije. Budući da su se oglušili o Dionizijeve zahtjeve, započeo je sukob u srpnju 1244. godine. Da je Dionizije sa svojim suborcima dobro organizirao vojsku, pokazale su brze pobjede koje su natjerale Splitsane da ubrzo zatraže primirje. Dionizije prvotno nije prihvatio njihov zahtjev, ali se kasnije predomislio i prihvatio ga.²²²

Mirovni uvjeti bili su teški za Splitsane. Oni su morali predati šest talaca i priseći kralju na vjernost. Uz to, novog kneza više nisu mogli samostalno birati zato što ga je sad morao potvrditi kralj, a knez je morao biti iz Kraljevstva. Napokon je selo Ostrog s ostalim posjedima koje su Splitsani držali u trogirskom kotaru predano Trogiranima, a s druge strane, Trogirani su predali sve ono što su držali na području Splita. Na kraju je dodano da ako ijedna strana prekrši mir morat će kralju platiti 1000 maraka srebra. Uz završetak sukoba na Jadranu završeni su sukobi u Bosni gdje je ban Ninoslav morao priznati vrhovnu vlast Bele, a kralj je potvrdio povlastice bosanskoj crkvi.²²³

7. 4. Belino utvrđivanje vlasti u Kraljevstvu i novi ratovi

Nakon sudjelovanja u sukobima u Dalmaciji i Bosni kralj se okrenuo uređivanju poslova na dvoru. Prvo je povlasticama dodatno učvrstio svoj položaj među velikašima i plemstvom. Banu i hercegu Dionizu, Bela je darovao posjede Vrbovec, Hrast i Cerovo brdo, a uz njega isticali su se još Krčki knezovi, knezovi Bribirski, knezovi Krbavski i knez Nelipić.²²⁴

Nakon mnogih zbivanja koja su ga zadesila Bela je odlučio da je vrijeme da svojem petogodišnjem sinu Stjepanu osigura prijestolje. Tako se s njim zaputio u kolovozu 1245. godine u Stolni Biograd i okrunio ga za mladog kralja i imenovao ga hercegom. Tim činom dužnost hercega prelazi na malodobnog Stjepana, a Dionizije dobiva novu ulogu te ga Bela proglašava palatinom.²²⁵ Kako bi se još više približio Kumanima, Bela je svojeg sina Stjepana zaručio s Elizabetom, kćeri kumanskog vladara Kutena. Još ranije svoju kćer Anu zaručio je s ruskim princom Rastislavom koji će zasjesti na položaj bana. Kako je osigurao sinu prijestolje, Bela se sada usmjerio na to da izravna stare račune. Budući da je za vrijeme tatarske provale izgubio tri županije u korist austrijskog hercega, Bela je smatrao da je došlo vrijeme da ih povrati pod svoju vlast. U tom naumu pomogao mu je i češki kralj Većeslav I. s kojim je sklopio

---

²²² T. Arhiđakon, *Kronika*, str. 162.-166.

²²³ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 261.-262.

²²⁴ Isto, str. 262.

²²⁵ F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, str. 193.

savez protiv Fridrika II. Babenbergovca.²²⁶ Od hrvatskih velikaša i plemića pridružili su mu se Krčki knezovi (Frankapani). Sukob se odigrao 1246. godine i ubrzo je završio smrću Fridrika II. Babenbergovca. Sada je Bela mogao vratiti svoje županije i upustiti se u borbu za babenberšku baštinu (Austrija i Štajerska), budući da je Fridrik II. bio posljednji potomak loze Babenberga.²²⁷ Upravo u vrijeme kada se Bela pripremao za širenje svoje vlasti na štetu Austrije, do kralja su došle glasine o ponovnoj tatarskoj najezdi. Poučen prošlim iskustvima Bela ništa nije namjeravao prepustiti slučaju te je tako odlučio dodatno učvrstiti Kraljevstvo. Severinsku županiju, koja se nalazila prva na udaru, ako bi došlo do borbe, kralj je godine 1247. predao viteškom redu ivanovcima, a uz nju još im je ustupio i čitavu Kumaniju. Uz darivanje posjeda kralj je s ivanovcima sklopio poseban ugovor u kojem su ivanovci dužni braniti dobivena područja, osnovati varoši i utvrđene gradove i naseliti pusta područja. Uz sve to, kralj je 1247. godine osnovao novu banovinu Mačvu (današnja sjeverozapadna Srbija), a za njezina bana postavio je svog zeta Rastislava koji je prethodno obnašao funkciju hrvatskog bana. Kako je mjesto hrvatskog bana ostalo prazno, Bela ga je odlučio popuniti sa Stjepanom koji je prethodno obnašao funkciju palatina.²²⁸ Stjepan je na novoj funkciji imao velike ovlasti, a kralj mu je posebno povjerio zadatak da riješi gorući problem koji je vladano nakon tatarske provale. To se odnosilo na posjedovne odnose, odnosno, na vraćanje posjeda pravim vlasnicima.²²⁹

Nakon što je uspostavio obranu u Kraljevstvu, Bela se mogao vratiti pripremama za sukob u Austriji gdje je nastojao svojem sinu Stjepanu priskrbiti austrijske zemlje. Glavni protivnik bio je češki kralj Većeslav I. i njegov sin Otakar koji ga nasljeđuje 1254. godine. Kako bi pridobio pravo na baštinu, Otakar se oženio zakonitom nasljednicom baštine.²³⁰ Prvotni sukob za ishod imao je to da je Beli, odnosno Stjepanu pripao naslov Štajerskog vojvode, a Otakar je dobio Austriju. Mladom Stjepanu u upravljanju nove zemlje pomagali su ban Stjepan i Nikola Babonić. Ubrzo ban napušta Štajersku i na svoje mjesto postavlja Gottfrieda od Maribora i Fridrika Optujskoga.²³¹ Novi sukob izbija 1259. godine kada je Stjepan bio prisiljen napustiti Štajersku. Odlučujući sukob odigrao se 1260. godine kod Kroissenbrunn na rijeci Moravi, a rezultat sukoba bio je taj da su se Bela i Stjepan morali pomiriti s gubitkom Štajerske.

---

²²⁶ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 262.-263.

²²⁷ T. Smičiklas, *Povijest Hrvatska – dio prvi*, str. 355.

²²⁸ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 263.-264.

²²⁹ Skupina autora, *Historija naroda Jugoslavije*, str. 692.

²³⁰ T. Smičiklas, *Povijest Hrvatska – dio prvi*, str. 355.

²³¹ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 266.-267.

Osim toga, Bela je morao svoga mlađeg sina Belu zaručiti Otakarevom nećakinjom Kunigundom te su tako kasnije nastale veze između dvije loze.²³²

Za vrijeme pothvata u susjednoj Štajerskoj Bela je morao intervenirati u Bosni u kojoj je sada vladao Prijezda. Godine 1254. Bela se uputio u Bosnu i opet je stavio pod svoju vlast, a neki dijelovi Bosne ušli su u novoosnovanu Mačvansku banovinu. Dalje je Bela produžio u Humsku zemlju i nju pokorio te se od tada vladar Humske zemlje naziva župan.²³³

7. 4. 1. Stjepanovo banovanje

Kada je došao na novu funkciju, Stjepan je imao za izvršiti važnu zadaću. Morao je urediti odnose između stanovnika koji se nisu vratili u normalu nakon tatarske provale. Najvažnija zadaća koja mu je dodijeljena bila je uređivanje posjedovnih odnosa, a posebno se ističe Stjepanovo djelovanje u gradovima Splitu i Trogiru gdje je bio postavljen za kneza.²³⁴ Nada Klaić navodi sljedeće: „*Da lakše provede svoju volju, Bela se poziva na pokojnog brata Kolomana te zapovijeda banu Stjepanu da u čitavom kraljevstvu Slavonije vrati tvrđavama one zemlje koje su otuđene nakon smrti kralja Kolomana.*“²³⁵ Stjepan je za vrijeme svojeg banovanja, a ono je trajalo do 1260. godine, nastojao pravedno izvršiti zadaću i uvesti red u hrvatski dio Kraljevstva.

Odmah po dolasku na funkciju bana, Stjepan je krenuo raditi svoj posao. Putovao je po županijskim gradovima i određivao kome pripada određeni posjed. Kako je u to vrijeme kralj svoje darovnice izricao usmeno, Stjepanov posao bio je bitno olakšan zato što je onda rijetko tko mogao dokazati da je posjed njegov.²³⁶ Godine 1248. ban je došao u županiju Liku kako bi tamo uredio poslove. Trebao je utvrditi koja zemlja pripada plemenu Mogorovića, a koja kraljevskim gradovima. Isti posao obavljao je i godinu dana kasnije u Dubičkoj županiji gdje se bavio posjedima knezova Babonića, a isto je otišao u Turopolje s namjerom da vrati one posjede koji su bili oduzeti kraljevskim gradovima. Godine 1251. Stjepan osniva grad Jablanac i daruje mu sve povlastice koje su imali i drugi gradovi u Primorju. Nakon godinu dana, grad Križevce proglasio je slobodnim kraljevskim gradom.²³⁷ Prvih par godina ban je obavio izuzetan posao koji mu je povjeren te ga zbog toga 1251. godine kralj dariva posjedima. Uz to, kralj Bela Stjepanu i dalje ostavlja odriješene ruke tako da ban može nastaviti sa svojim radom.

---

²³² F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, str. 193.

²³³ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 267.

²³⁴ Skupina autora, *Historija naroda Jugoslavije*, str. 692.

²³⁵ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 327.

²³⁶ Isto, str. 327.

²³⁷ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 264.-265.

Kako bi što djelotvornije obavljao posao, Stjepan se savjetuje s plemićima kraljevstva (nobiles regni).²³⁸ Osim Stjepanu, kralj je za vrijeme svojeg boravka u Dalmaciji Krčkim knezovima potvrdio stare povlastice, a isto se ponio i prema Bribirskim knezovima. Uz njih, povlastice je potvrdio gradu Šibeniku.²³⁹

Nakon što je pomogao Beli i Stjepanu u njihovu pohodu na babenberšku baštinu Stjepan se vraća u Slavoniju i nastavlja posao. Posebno se ističe njegov pothvat oko rovišćanske utvrde koja je bila jedna od važnijih utvrda u dravsko-savskom međurječju. Osim što je vratio neke posjede utvrdi, Stjepan je uredio i pravne stvari koje su se odnosile na položaj ljudi koji nastanjuju utvrdi. Budući da je Stjepan bio previše okupiran poslom, Bela je s dvora slao i druge pouzdanike koji su uređivali posjedovne odnose. Od pouzdanika ističe se Belin mačonoša Čak koji 1256. godine na kraljev zahtjev dolazi u gorsku županiju i obnaša funkciju župana. Pravi razlog njegova dolaska bilo je oduzimanje Gorske županije iz ruku templara koji su županiju dobili za vrijeme kralja Andrije II. Bela je poništio tu darovnicu, a funkcija župana prelazi u ruke njegovih velikaša. Ban Stjepan svoj je posao nastavio u Varaždinskoj županiji gdje se upustio u rješavanje razmirica između zagorskih plemića s jedne strane i varaždinskog župana i zagorskih vojnika s druge strane.²⁴⁰

Budući da je posao koji obavlja zahtijevao od bana da djeluje po cijelom Kraljevstvu Hrvatske i Dalmacije, on nije uspio jednako djelovati na svim područjima. Zbog tog se pred kraj Stjepanovog banovanja spominje djelovanje primorskog bana koji je za upravu imao Hrvatsku i Dalmaciju. On se nalazio pod nadzorom bana Stjepana, koji je na svojoj funkciji ostao sve do smrti 1260. godine.²⁴¹

7. 5. Zadnje godine Beline vladavine

Po završetku rata za babenberšku baštinu Bela se sa sinom Stjepanom pognute glave vratio u svoje Kraljevstvo. Isto tako, po završetku rata umire ban Stjepan koji je imao veliku ulogu na kraljevu dvoru i ostavio je veliki dojam u hrvatskom dijelu Kraljevstva. Bela je u zadnjem desetljeću svoje vladavine vladao pod velikim utjecajem žene, kraljice Marije. Zbog njezinog utjecaja kralj je počeo povlačiti krive poteze koji su se jako loše odrazili na Kraljevstvo.²⁴²

---

²³⁸ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 327.

²³⁹ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 265.

²⁴⁰ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 328.

²⁴¹ Skupina autora, *Historija naroda Jugoslavije*, str. 692.

²⁴² N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, str. 329.

Godine 1260. Bela je povukao potez koji se negativno odrazio na njegov odnos sa sinom Stjepanom sve do njegove smrti. Naime, Bela je odlučio oduzeti sinu Stjepanu titulu hercega, a u zamjenu mu dati na upravljanje vojvodinu Erdelj, zemlju Kumana i slavonske županije (Srijemska i Vukovska). Kako je mjesto hercega sada postalo prazno, Bela je svog mlađeg sina Belu proglasio hercegom. Budući da je Bela bio malodoban, u njegovo ime je upravljala njegova majka Marija.²⁴³ Nakon toga dolazi i do promjene na mjestu bana te novim banom postaje Roland koji je prethodno obnašao funkciju palatina. Kako je sada obnašala novu ulogu, kraljica je odlučila sa sinom Belom obići hercegovinu te su se 1261. godine zaputili u Zagreb. Za vrijeme svoga boravak oslobodila je građane Gradeca od godišnjeg novčanog davanja banu i izuzela ih je iz vlasti zagrebačkog biskupa.²⁴⁴ Uz to, kraljica je zapisala: „...*ova utvrda novosagrađena i podignuta na najglavnijem mjestu vojvodine i za zajedničku korist cijelog Kraljevstva i za obranu granice*“. Iz toga se može vidjeti da je u to vrijeme Gradec bio opasan zidinama koje su građani rekli podići prilikom donošenja Zlatne bule 1242. godine.²⁴⁵ Iz Zagreba kraljica se sa sinom Belom zaputila u Knin, a u pratnji im je bila velika vojska Slavena, Kumana i Ugara. U Kninu se sastala sa svjetovnim i duhovnim velikašima te su na saboru raspravljali o poslovima Kraljevstva. Upravo u to vrijeme dogodilo se da su čuvari kliškog kaštela, među kojima je bilo i Ugara, provalili na Solinsko polje i počeli uništavati usjeve.²⁴⁶ Ta provala prouzrokovala je sukob koji je imao kobne posljedice za Splitsane.

7. 5. 1. Sukob Splitsa i kraljice Marije

Prije spomenuti upad kraljičinih vojnika doveo je do toga da su Splitsani odlučili aktivno reagirati na njihovo pustošenje. Nekolicina Splitsana zaputila se na polje i sukobila s kliškim čuvarima. Rezultat sukoba je bio taj da su dva Ugrina ubijena. Kada je ta vijest došla do kraljice, burno je reagirala i odmah se zaputila do mjesta sukoba. Kad je došla, smjestila se u kliški kaštel i od tamo koordinirala napade na Split. Splitsani su nastojali spriječiti napade na sebe i zbog toga su pred kraljicu poslali nadbiskupa Rogerija, ali bez uspjeha. Nakon njega kraljicu su svakodnevno obilazili splitski poslanici, ali dalje nije popuštala. Ubrzo zatim dolazi do sukoba. Kraljica je poslala vojsku da opustoši područje pred gradom. Kada je uvidjela da time neće ništa postići, prestala je s napadom i problemu pristupila na drugi način. Odlučila se poslužiti prijevarom kako bi se konačno obračunala sa Splitsanima.²⁴⁷ Pred grad je poslala četiri kneza i

---

²⁴³ Skupina autora, *Historija naroda Jugoslavije*, str. 694.

²⁴⁴ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 270.

²⁴⁵ L. Dobronić, *Slobodni i kraljevski grad Zagreb*, str. 19.

²⁴⁶ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 270.

²⁴⁷ T. Arhiđakon, *Kronika*, str. 175.-176.

oko trideset vojnika da se „dogovore“ sa Splitsanima, ali njezina prava namjera bila je da Splitsane namami i zarobi ih. U tome naumu je i uspjela zašto što su Splitsani poslali svoje predstavnike da se dogovore s kraljicom. Kraljica je to jedva dočekala i zapovjedila svojim vojnicima da zarobe Splitsane. Među zarobljenicima su bili sami gradski suci: Desa Mihaljević i njegov sin Nikola, Ivan Vitaljević, Petar Črnčić i Mihajlo Leonardović. Zarobljenike je premjestila u Knin gdje su oni ostali u tamnici dvije godine.²⁴⁸ Splitsani su uspjeli tek nakon dvije godine vratiti zarobljenike uz uvjet da kralju u zamjenu za njih daju dvadeset dječaka. Zamjena je izvršena za vrijeme kraljeva boravka u Bihaću, a u dogovoru je posredovao ban Roland koji je postao splitski knez.²⁴⁹

7. 5. 2. Razmirice na dvoru i dolazak Stjepana na tron

Stanje na dvoru nije bilo mirno nakon što je Bela starijeg sina Stjepana skinuo s funkcije hercega i na njegovo mjesto postavio mlađeg sina Belu. Jaz između oca i sina još se više produbio nakon odlaska kraljevske obitelji u Beč na sastanak s češkim kraljem Otakarom. Osim potpisanog mira u kojem je posredovao i papa, Otakar se zaručio s Kunigundom, kćeri bana Rastislava. Nakon vjenčanja u Požunu 1261. godine, Bela se još više povezoao s češkim kraljem zato što je Kunigunda bila njegova unuka. Ubrzo nakon povratka 1262. godine, razmirice između Stjepana i Bele eskalirale su u sukob, ali daljnji sukob spriječen je mirom u Požunu. Mirovni uvjeti bili su jako pogodni za mladog Stjepana. On je dobio istočni dio države s Erdeljom i zemljom Kumana, a svoju blagajnu punio je polovinom prinosa od soli. Vjekoslav Klaić navodi. „*Oba su kralja, svaki u svojoj državnoj polovici, bili posve suvereni; svaki je imao svog kancelara, Bela nadbiskupa ostrogonskog, Stjepan nadbiskupa kaločkog, svaki je imao svoga potkancelara, svoje zasebne državne i dvorske činovnike.*“²⁵⁰ Nisu prošle ni pune dvije godine i opet dolazi do sukoba. Stjepan nije mogao mirovati te je svojoj majci Mariji oduzeo posjede u Erdelju, a svojoj sestri Ani preteo je više gradova. Ovog puta umiješao se i sam papa Urban IV. i njegovim posredovanjem sklopljen je ponovni mir.²⁵¹ Sada kada je napokon došlo do zatišja sukoba, Bela i Marija su se mogli posvetiti pripremama za vjenčanje mlađeg sina Bele koji je bio zaručen s brandenburškom kneginjom Kunigundom. Vjenčanje je održano 5. listopada 1264. godine u blizini Beča, a nakon slavlja Bela se sa svojom novopečenom suprugom zaputio u Knin gdje je nastavio vršiti svoju dužnost.²⁵²

---

²⁴⁸ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 270.-271.

²⁴⁹ T. Arhiđakon, *Kronika*, str. 177.-178.

²⁵⁰ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 271.

²⁵¹ Isto, str. 271.-272.

²⁵² T. Smičiklas, *Povijest Hrvatska – dio prvi*, str. 358.-359.

Sukob između Stjepana i oca mu Bele i dalje se nastavio. Stjepan ocu nikako nije mogao oprostiti što ga je lišio funkcije hercega te ponovno dolazi do sukoba. Nakon nekoliko prekida došlo je do odlučujuće bitke 1267. godine kod Isaszega. Na jednoj strani bili su mačvanski ban Bela, palatin Henrik Gisingovac i austrijski vitez Preussel, a na drugoj Stjepan. Bitka je završila Stjepanovom pobjedom, a novi mir potvrdio je sve stare odredbe. Nedugo nakon bitke godine 1268. Bela je konačno u svoje ruke preuzeo funkciju hercega i od tada se naziva „*herceg čitave Slavonije, Dalmacije i Hrvatske*“.²⁵³ Bela je od tog trenutka počeo mnogo raditi u svojoj hercegovini uz pomoć bana Henrika Gisingovca i svojeg kancelara kninskog biskupa Vladislava. Prvi koraci koje je poduzeo bili su ti da je potvrdio povelje svog oca u Križevačkoj, Zagorskoj i Zagrebačkoj županiji. Godinu dana nakon samostalnog preuzimanja vlasti Bela je iskoristio svoju vlast tako što je darovao posjede sebi odanim ljudima. Od tih ljudi ističu se knez Ivan od plemena Drusina i magistar Stjepan kojima daruje selo Gorjane koje se nalazilo u Vukovskoj županiji. Tom darovnicom Bela je postavio kamen temeljac moći knezovima Gorjanskim. Bela je ostavio veliki dojam u hercegovini, a to se posebno vidjelo po ispravama u kojima je njegovo ime stajalo umjesto očevog.²⁵⁴ Belin daljnji rad prekinula je prerana smrt koja ga je snašla 1269. godine i zbog toga, čast hercega opet prelazi u ruke Stjepana. Međutim, ni to nije dovelo do konačnog mira između Stjepana i oca mu Bele. Stjepan je iste godine sklopio savez s kraljem obiju Sicilija, Karlom I., koji je bio usmjeren protiv Bele.²⁵⁵ Osim saveza, dogovoreno je da će Stjepan dati svoju kćer Mariju za ženu napuljskom kraljeviću Karlu Hromomu, a svog sina Ladislava zaručio je s kćeri Karla I. Izabelom (Elizabetom). Tako se loza Arpadovića povezala s lozom Anžuvina i time je nastala ključna poveznica koja će omogućiti Anžuvincima da dođu na vlast u Hrvatsko-ugarsko Kraljevstvo. U to vrijeme kralja Belu zahvatila je bolest kojoj nije uspio dugo odolijevati pa je 3. svibnja 1270. godine umro, a nedugo nakon njega i njegova žena Marija.²⁵⁶ Time je Stjepanu napokon omogućeno da dođe na položaj za koji se dugo vremena borio sa svojim ocem, ali Belinom smrću završava razdoblje uspona Hrvatsko-ugarskog Kraljevstva za loze Arpadovića. Slabljenje položaja vladara posebno je pogodovalo hrvatskim velikašima koji su s vremenom uspjeli podići svoju moć i ugled na visoku razinu.

---

²⁵³ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 272.

²⁵⁴ Isto, str. 272.-273.

²⁵⁵ Skupina autora, *Historija naroda Jugoslavije*, str. 694.

²⁵⁶ V. Klaić, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, str. 272.-274.

8. Zaključak

Hrvatske zemlje svoje zajedničko povijesno putovanje s Mađarima započinju 1102. godine sklapanjem Pacte Convente. Od tada su hrvatske zemlje lišene vladara svoje krvi i kraljevsko prijestolje prelazi u ruke Mađara. Mađari su odmah na početku dali do znanja da u hrvatskom dijelu kraljevstva ne misle vladati kao u Ugarskoj. Upravo zbog takvog pristupa Mađari su u hrvatskom dijelu kraljevstva bili nepoznanica većem broju stanovništva. Takvu situaciju često su iskorištavali Bizant i Venecija u dinastičkim i teritorijalnim sporovima. S vremenom i brojnom izmjenom na kraljevskom tronu Mađari su počeli polagano čvršće se vezati za hrvatske zemlje. To se prvenstveno odnosilo na Slavoniju koja je prva od svih hrvatskih zemalja došla pod vlast ugarskih kraljeva. Uz to, još je jedan značajan događaj Slavoniju čvršće povezo s Ugarskom, a taj događaj je osnivanje Zagrebačke biskupije. Kada je ona osnovana, sve ono što su Mađari prvotno stavili pod svoju vlast (područja do Gvozda), podredili su pod Zagrebačku biskupiju koja je bila podređena Ostrogonskoj metropoliji. U Slavoniji se provodila kraljeva vlast koja je bila približna onoj u Ugarskoj. To se prvenstveno odnosilo na osnivanje kraljevskih županija koje su osnovane samo u Slavoniji. U hrvatskim zemljama južnije od Gvozda kraljeva vlast nije toliko dolazila do izražaja. Takav splet okolnosti omogućio je uzdizanje velikaških obitelji koje će poslije igrati bitnu ulogu u hrvatskoj povijesti. Osim uzdizanja velikaških obitelji, treba izdvojiti i dalmatinske komune koje su predstavljale visok stupanj razvoja na hrvatskoj obali u odnosu na gradove u unutrašnjosti. Upravo zbog visokog stupnja razvoja kralj se, uz pomoć hercega i bana, nastojao umiješati u njihove poslove i nametnuti svoju volju u čemu su imali djelomične uspjehe (postavljanje kneza, biranje biskupa). U tim nastojanjima kralj se približio nekim velikaškim obiteljima i darovao im mnogobrojne privilegije koje su im poslije omogućile da zavladaju većim dijelom hrvatskih zemalja kao samostalni vladari. Njihovo uzdizanje odvija se za vrijeme vladavine kraljeva Andrije II i Bele IV. Svaki od dvojice spomenutih vladara imao je bitnu ulogu u hrvatskoj povijesti. Za vrijeme vladavine Andrije II. hrvatsko plemstvo pruža sve veći otpor. Kralj se pretjerano zaduživao kako bi podmirivao dugove i financirao ratove u kojima je neprestano bio angažiran. Zbog toga je kovao novac lošije kvalitete i manipulirao raspisivanjem poreza. Ujedno je prije polaska u križarski rat, da bi podmirio troškove prijevoza, prepustio Veneciji zauzimanje Zadra. Velika pobuna plemstva u Slavoniji i Ugarskoj dovela je do državnoga sabora u kojem je plemstvo prisililo kralja na potpisivanje Zlatne bule 1222. godine. Ovim

činom plemstvo je učvrstilo svoj položaj, a kraljev je oslabio. Dolaskom Bele IV. na vlast, došlo je do sređivanja prilika u Kraljevstvu, ali nakon provale Tatara Bela je nastavio s jednakom politikom kao i prethodnik Andrija II. Nakon toga, Bela je nastojao uza sebe povezati što više velikaša tako što ih je darivao posjedima, a oni su za uzvrat kralju pomagali u nedaćama. Uz to, kralj je dijelio privilegije gradovima kako bi utvrdio Kraljevstvo (slobodni kraljevski gradovi), jer je uvidio da jedino utvrđeni gradovi mogu izdržati napade i opsade u kriznim situacijama. Nakon Bele IV. više nije bilo snažnijih vladara u dinastiji Arpadovića što je omogućilo velikaškim obiteljima u hrvatskim zemljama još veće uzdizanje i osamostaljivanje.

9. Popis literature

1. Arhiđakon, Toma, *Kronika*, Čakavski sabor, Split 1977.
2. Budak, Neven; Raukar, Tomislav, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Školska knjiga, Zagreb 2006.
3. Dabinović, Antun, *Hrvatska državna i pravna povijest*, Matica hrvatska, Zagreb 1940.
4. Dobronić, Lelja, *Slobodni i kraljevski grad Zagreb*, Školska knjiga, Zagreb 1992.
5. Goldstein, Ivo, *Hrvatski rani srednji vijek*, Novi Liber, Zagreb 1995.
6. Hanak, Peter ur., *Povijest Mađarske*, Barbat, Zagreb 1995.
7. Karbić, Damir, „Šubići Bribirski do gubitka nasljedne banske časti (1322.)“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti*, Hrvatska akademija znanosti i umjnosti, vol. 22, Zagreb 2004., str. 1-26.
8. Klaić, Nada, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Školska knjiga, Zagreb 1976.
9. Klaić, Nada; Petricioli, Ivo, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, Filozofski fakultet Zadar, Zadar 1976.
10. Klaić, Vjekoslav, *Krčki knezovi Frankapani – knjiga prva*, Matica hrvatska, Zagreb 1901.
11. Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata – knjiga prva*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1985.
12. Kontler, Laszlo, *Povijest Mađarske – Tisuću godina u Srednjoj Europi*, Srednja Europa, Zagreb 2007.
13. Latković, Božidar, *Zlatna bula iz 1242. – Gradec – srednjovjekovno porijeklo Zagreba*, Izdavačka kuća Adamić, Rijeka 2005.
14. Margetić, Lujo, „Uzori i izvori „Zlatne bule“ za zagrebački Gradec“, *Croatica Christiana periodica*, vol. 24, br. 46., Katolički bogoslovni fakultet, Zagreb 2000., str. 10.-20.
15. Matijević Sokol, Mirjana, *Toma Arhiđakon i njegovo djelo – Rano doba hrvatske povijesti*, Naklada Slap, Jastrebarsko 2002.
16. Novak, Grga, *Prošlost Dalmacije*, Golden marketing, Zagreb 2001.

17. Raukar, Tomislav, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Školska knjiga, Zagreb 1997.
18. Skupina autora, *Historija naroda Jugoslavije*, Školska knjiga, Zagreb 1959.
19. Skupina autora, *Hrvatske županije kroz stoljeća*, Školska knjiga, Zagreb 1996.
20. Skupina autora, *Povijest Hrvata srednji vijek – prva knjiga*, Školska knjiga, Zagreb 2003.
21. Skupina autora, *Zbornik radova – Toma Arhiđakon i njegovo doba*, Književni krug, Split 2004.
22. Smičiklas, Tadija, *Poviest Hrvatska – dio prvi*, Naklada Matice hrvatske, Zagreb 1882.
23. Soldo, Josip Ante, „Provala Tatara u Hrvatsku“, *Historijski zbornik*, vol. 21, br. 22, Povijesno društvo Hrvatske, Zagreb 1968/69, str. 371.-388.
24. Šidak, Jaroslav, *Historijska čitanka za hrvatsku povijest*, Školska knjiga, Zagreb 1952.
25. Šišić, Ferdo, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, Matica hrvatska, Zagreb 1962.

10. Izvori s interneta

1. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=15827> (31. 7. 2016.)
2. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56666> (30. 7. 2016.)
3. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=32683> (16. 8. 2016.)